Núm. 1 · 200 Ptes, 1'2 Euros · Maig 1999

FONT

Revista d'investigació i estudis vila-realencs

Pensar la ciutat: Propostes urbanístiques per Vila-real.

El paper de seda i la seua aplicació en la confecció tarongera.

Mossén Asensio (1899-1936), un capellà intel·lectual.

Estudi de la restauració de la imatge de Sant Geroni.

La decoració en l'àmbit rural vila-realenc.

SMITHWICK & SONS · KILKENNY
SPECIAL BEER · TRADICIONALLY BREWED
17 10
KILKENNY
IRISH BEER
RED · ROSSA · ROT · ROUSSE
ST. FRANCIS ABBEY BREWERY
Miller
GENUINE DRAFT
SAN VICENTE
Lanjarón
JGC
J. GARCIA CARRION
Carlsberg
Beer
33 cl
Cruzcampo
1904
Cruzcampo
Cruz-Beer S.L.
DISTRIBUCION DE BEBIDAS
C/ Constitución, 1
Tel. 964 53 53 34
Fax: 964 53 53 10
12540 VILLARREAL (Castellón)

editorial

L'existència d'un buit a Vila-real pel que fa a publicacions de tarannà purament científic que repleguen amb la cura i tractament adequats els treballs dels notres investigadors i investigadores en les diferents àrees, representava un dèficit i un greugue comparatiu respecte a altres ciutats avançades del nostre àmbit lingüístic.

L'existència de revistes especializades és també un indicador important del grau de progrés d'un poble. D'altra banda, la presència a Vila-real d'un considerable nombre d'homes i dones que dediquen els seus esforços investigadors a alguna faceta del que representa el conjunt de la realitat vila-realenca, tan rica i variada, espentava cap a l'aparició d'aquest imprés que vol retre un homenatge especial a aquestes persones que, de manera moltes vegades vocacional, desinteressada i posant-hi hores de lleure i descans, reflexionen al voltant de la nostra vida passada, present i futura. La compensació és escassa, simplement veure publicat el fruit dels seus esforços. Que almenys aquell treball arribe a la gent i puga servir per posar els ulls en algun aspecte que havia passat desapercebut i que pot aportar el gram de coneixement, de compromís i d'estima cap a les nostres coses que era necessari.

Per tant, l'únic mèrit, si és que ho és, ha estat ajuntar el foc i la palla. L'avanç intel·lectual de la nostra ciutat ha produït l'actual abundància de gent que investiga i també la de gent que li agrada saber més sobre Vila-real. Quasi era lògic que succeïra.

D'altra banda, el Servei Municipal de Normalització Lingüística manté una sèrie d'intercanvis amb diferents centres docents, artístics i administratius del nostre àmbit lingüístic. Açò garanteix una eficaç difusió del contingut de la publicació que ara presentem. Tenim, doncs, assegurada la presència de Vila-real més enllà dels límits del terme i això contribuirà a augmentar el prestigi de la ciutat i el seu coneixement. Creiem que la cultura és sempre una bona carta de presentació.

En fi, seria importnat que Font fóra ben nostra, de tots i totes els que vivim ací, dels que estimem les nostres coses, les valorem i les volem conservar i promocionar. Fent-la nostra és segur que serà bona.

SERVEI MUNICIPAL DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

EDITA: ESTUDI SOLKAT S.L. TEL. I FAX: 964 53 06 78
COORDINA: SERVEI DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA DE L'IL·LUSTRÍSIM AJUNTAMENT DE VILA-REAL
DISSENY I PUBLICITAT: ESTUDI SOLKAT S.L. TEL. I FAX: 964 53 06 78
DIPÒSIT LEGAL: CS-227-1999
IMPRIMEIX: CANÓS IMPRESSORS S.L. TEL.: 964 52 65 72
Col·laboren: Caixa Rural Vila-real - Diputació de Castelló - Cruz-Beer Unión de Mutuas - Seriman
Imatge portada: Pintura Mural de l'Alqueria dels comtes de Trènor, ara de Marín.

FONT
Revista d'investigació i estudis vila-realencs
Núm. 1 · Maig 1999

ÍNDEX

PENSAR LA CIUTAT: PROPOSTES URBANÍSTIQUES

4

EL PAPER DE SEDA I LA SEUA APLICACIÓ EN LA CONFECCIÓ TARONGERA

13

LA DECORACIÓ EN L'ÀMBIT RURAL VILA-REALENC

22

MOSSÉN ASENSIO (1899-1936) UN CAPELLÀ INTEL·LECTUAL

28

ESTUDI DE LA RESTAURACIÓ DE LA IMATGE DE SANT GERONI

31

Pensar
LA CIUTAT

Vila-real: propostes davant els canvis accelerats que s'estan produint des del punt de vista urbanístic

NTRODUCCIÓ

Gestionar una ciutat, qualsevol ciutat, però en el cas que ens ocupa Vila-real, és també planificar-la, decidir sobre el seu futur. I aquesta decisió sobre el seu futur pot donar-se de forma activa, voluntàriament, però pot produir-se de forma passiva, també. De forma activa quan ho fan, per exemple, els polítics amb l'aprovació d'un Pla General d'Ordenació Urbana; però no solament els polítics, també les associacions de veïns, si són organismes vius, o les associacions de pares d'alumnes si empenten en una determinada direcció.

Però també els ciutadans, i ciutadanes, poden decidir el futur de forma passiva: fent que es consoliden usos, costums -mals costums, a voltes- que se solidifiquen i perduren. Al

Vista general de Vila-real amb els campanars de Sant Pasqual i l'església arxiprestal al fons.

mateix temps caldria fer notar que en una època de canvis notables i accelerats, globals si voleu, ens trobem amb especials dificultats en aquell camp que anomenem planificar la ciutat. De fet, per això és més important que mai, veure els problemes, és a dir, fer un diagnòstic adequat i sobretot preveure l'evolució i les conseqüències de les decisions en matèria urbanística. Perquè, no ho oblidem, hi ha decisions que són irreversibles.

O dit d'una altra manera algú ha de planificar la ciutat, algú ha de "pensar" la ciutat. I la resposta immediata seria: qui millor que els polítics locals? Puix ells han estat triats pels ciutadans, precisament, per gestionar i per planificar. Però el problema és una qüestió de "tempo", una qüestió d'immediatesa de les decisions que ells han de prendre. Elegits per quatre anys, quasi mai s'aturen a pensar en les conseqüències que la seva actuació pot proporcionar a les generacions futures.

Abunden en els darrers temps les anàlisis fetes per destacats especialistes d'allò que hom anomena la geografia urbana, que fan referència a les conseqüències que els canvis d'aquesta tercera revolució industrial que estem patint -o gaudint- provoca sobre les ciutats (1) però quasi sempre aquestes anàlisis i estudis fan referència a les grans urbs o a les importants àrees metropolitanes del món. Quasi mai fan referència a ciutats mitjanes o menys encara a ciutats menudes. Per això em sembla tan important que Josep Sorribes dedicara un llibret a la ciutat de València (*La ciutat desitjada. València entre el passat i el futur*, Tàndem, Col. Arguments), publicat fa relativament poc , l'octubre del 98.

És en la mateixa direcció que hauríem de plantejar alguna reflexió seguida de proposta o propostes per a la nostra -i meua també- ciutat de Vila-real. Segurament l'atreviment és massa gran per la meua banda, segurament. Però, tot i així, si aquestes ratlles fan d'introducció a un debat entre aquells que "consumeixen" la ciutat (en el sentit de patir-la o de gaudir-la) i els gestors, presents i futurs, destinats a prendre decisions, em donaria per satisfet.

ALGUNES DECISIONS SÓN IRREVERSIBLES

Convindria començar dient que de la nostra ciutat se'n parla poc. I no vull dir amb això que se'n parle poc als grans mitjans de comunicació, televisió, grans periòdics estatals, etc., com en efecte passa, és que se'n parla poc a nivell dels mitjans de comunicació més estrictament locals. Em referesc clar, a propostes o debats de tipus urbanístic. Llevat d'algun *rifi-rafe* entre polítics (de vegades d'un mateix partit !) si hom s'entreté u a analitzar escrits com ara *CADAFAL* o *POBLE* o l'oficialista *Periòdic de Vila-real* editat per l´Ajuntament, trobarem pocs, però molt pocs, articles que es plantegen expressament la urbanística de la ciutat.

(1) Veure en aquest sentit el llibre de Jordi Borja i Manuel Castells: Local y Global. La gestión de las ciudades en la era de la información. Taurus,1997.

Trobarem, això sí, declaracions dels polítics sobre allò que pensen fer, sobre places i placetes, sobre campanars i pàrquings... però mai la més mínima anàlisi seriosa sobre allò que volem que esdevinga Vila-real en un futur a mig termini des del punt de vista urbà.

Il mentre se'n parla poc, la realitat va fent. Segurament el debat sobre allò que anomenaríem "el futur de la ciutat", o el projecte de ciutat que volem, sols es planteja cada quatre anys i en els programes electorals dels diferents partits polítics, i encara ací, d'una forma molt parcial, molt temoruca. I després... s'oblida.

D'entrada convindria començar també per una obvietat: la nostra és una ciutat de mesura humana. I no solament pel nombre d'habitants, uns quaranta mil, que també sembla un nombre ideal. I no solament pel seu ritme de creixement demogràfic, bastant moderat i, per tant, bastant controlable. La nostra és una ciutat a la mesura humana, sobretot, pel seu volum físic.

La distància entre l'estació de Renfe i la plaça del Llaurador -en la foto- no arriba al tres quilòmetres.

Situada sobre una plana -la Plana- les seues dimensions entre Amica i Botànic Calduch no ultrapassen els tres quilòmetres, com tampoc entre l'estació de Renfe i la Plaça del Llaurador. Cert que hi ha barris un poc més allunyats, però convindria pensar que estan perdent població. Per cert és aquest fenomen un bon símptoma?

Aquesta mesura humana de la nostra urbs no es relaciona, però, amb una qualitat de vida , en el sentit de "sostenibilitat" paral·lel. Trobe que d'uns anys ençà la ciutat de Vila-real s'està fent més dura, més difícil per viure-hi i per passejar-hi. I això especialment per tres grups socials: els xiquets, els majors i les dones. Segurament aquesta duresa progressiva de la ciutat es puga relacionar amb el fet que ací a la Plana, hi ha molts diners. Sense poder afirmar que ací a Vila-real haja imperat allò que els italians anomenen "li mani sulla città", sí que és cert que una sèrie de circumstàncies han propiciat que uns pocs se'n beneficiaren enormement del creixement del Vila-real als anys vuitantes i norantes. La qual cosa no vol dir beneficiar-se il·legalment. Perquè entre aquestes circumstàncies una era, precisament, una llei: la LRAU, la Llei reguladora de l'Activitat Urbanística, que fou aprovada pel govern socialista de la Generalitat de Joan Lerma, l'any 1993.

El que ha aconseguit *de facto* aquesta llei és la transferència de la propietat del sòl urbà dels petits propietaris a les grans empreses urbanitzadores. Això facilita, si es pacta, el creixement de la ciutat, però augmenta la dependència dels interessos privats forts.

A la pràctica, massa vegades, quan s'actua sobre la ciutat s'acaben prenent decisions, o tolerant actuacions que són irreversibles. En posarem tres exemples: únicament tres.

a: si hom permet edificar al darrera de la Torre Medieval més emblemàtica de la ciutat un edifici de set plantes, aquesta és una forma de fer que no té volta enrera. I això es feu en temps de la UCD.

b: si hom permet que un gran centre comercial talle i impedisca la continuació del carrer Pare Lluís Maria Llop de més de dos quilòmetres de llargada, aquesta és una decisió irreversible. I això ocorregué en temps del PSOE.

c: Si l'escàs tram de l'antiga Albereda ("La Murà") que conservava l'aire de passeig de principi de segle es trenca per construir-hi un pàrquing soterrani aquesta és una forma de fer irreversible... o quasi. Alguns diran que al damunt

està previst posar-hi "no sé què", o plantar "no sé quina altra cosa". I això s'ha fet en temps del Partit Popular.

La revista RELLA va publicar varis articles contra la construcció de l'edifici de la Torre Motxa.

Dit això, convé també recordar que aquestes decisions, diguem-ne inadequades dels poders municipals, s'han pogut dur a terme per la passivitat massa gran de la ciutadania. Una ciutadania que no ha reaccionat, o que ho ha fet molt tímidament, o molt a darrera hora: pasquins en contra de tallar els arbres de la Murà al juny del 98, articles a la revista *RELLA* contra la construcció de l'edifici de la Torre Motxa. Massa poca cosa.

Però si no ha reaccionat la ciutadania ha estat, al meu entendre, perquè ací encara som llauradors en el sentit que fa referència a la mentalitat. Encara ací "la modernitat" està començant a arribar ara. I diguem que el nivell de "consciència urbanística" en favor de la qualitat de vida urbana, encara és una cosa massa de minories, massa de "sabuts". Ací plantejar-se que cal donar prioritat als vianants i no pas als automòbils encara és cosa de bojos. I això explicaria, tot cal dir-ho , que determinat grup polític haja estat molt bel·ligerant en temes de conservació de patrimoni urbanístic o millor de "no conservació": cas del Magatzem de Cabrera. Aquesta "incultura" general

Unión de Mutuas celebró su Junta General

La labor de la Mutua hace que disminuyan los accidentes de trabajo

Durante el Ejercicio 1998 de nuevo siguió el crecimiento de UNIÓN DE MUTUAS que obtuvo una recaudación por cuotas superior a los 11.754 millones de pesetas, lo que supone un crecimiento del 21% sobre el Ejercicio 1997, de los cuales 2.096 millones corresponden a la recaudación de cuotas por contingencias comunes, produciéndose un incremento del 43% sobre las cuotas obtenidas en el ejercicio anterior y 167 millones de pesetas de autónomos.

El total de ingresos de la Mutua ascendió a 12.268 millones de pesetas, con un incremento sobre el ejercicio anterior del 21%.

Los gastos totales por prestaciones sanitarias, económicas y transferencias ascendieron en su conjunto a 10.774 millones de pesetas, de los que 1.524 corresponden a contingencias comunes, lográndose un excedente de 1.065 millones de pesetas, que se incorporan íntegramente a los fondos y reservas reglamentarias.

Al cierre del Ejercicio se contaba con un total de 46.064 empresas mutualistas que significan un colectivo protegido de 243.000 trabajadores de los cuales 10.500 son autónomos.

El total activo de la mutua es de 5.432 millones de pesetas que incluyen 213 millones por patrimonio propio mutualista.

La duración media de los procesos de I.T. se ha mantenido en 20,96 días, con el beneficio consiguiente.

Durante el año 1998 se realizaron un total de 46.651 reconocimientos médicos, de los cuales tan solo unos 9.000 se encomendaron a servicios ajenos a UNIÓN DE MUTUAS.

UNIÓN DE MUTUAS invirtió en programas de Seguridad e Higiene, durante el año 1998 alrededor de 500 millones de pesetas, con un coste por trabajador protegido de 2.189 pesetas.

EJERCICIO 1998

Ingresos	12.267.901.091 pts.
Gastos	11.202.314.597 pts.
Superávit	1.065.586.494 pts.
ACTIVO	
Inmovilizado y otros	2.124.953.489 pts.
Cuentas Financieras	3.092.908.375 pts.
Patrimonio Mutualistas	213.778.148 pts.
Total	5.431.640.012 pts.
Empresas Mutualistas	46.064
Trabajadores protegidos	243.000
Cuotas I.T. Contingencias Comunes	2.096.127.991 pts.

Durante el Ejercicio 1998, se volvió a prestar una atención preferente a las actividades de carácter formativo y al seguimiento de los programas de prevención de accidentes. Así, el Departamento de Prevención de UNIÓN DE MUTUAS llevó a cabo 162 investigaciones de accidentes en empresas, sus técnicos hicieron 3.530 visitas a centros de trabajo realizándose un total de 2.109 encuestas; se hicieron 1.696 estudios de siniestralidad en empresas mutualistas, entre las que se llevaron a cabo un total de 931 cursillos de divulgación en los que participaron un total de 13.965 asistentes.

El Departamento de Formación, realizó 285 actividades formativas, que afectaron a un total de 1.679 empresas.

El colectivo de trabajadores de la Mutua a los que se refiere el Convenio suscrito con el Ministerio de Trabajo, ha experimentado en el Ejercicio 1998 una disminución del índice de incidencia de accidentes de trabajo del orden del 7 por ciento.

Finalmente, ha seguido el proceso de renovación de los centros de UNIÓN DE MUTUAS, habiéndose puesto en marcha los nuevos ambulatorios en Torrent y Xàtiva y el magnífico centro de Sagunto, en un edificio singular situado en la misma falda del histórico Castillo.

Todos estos datos nos permiten seguir siendo la primera Mutua de la Comunidad Valenciana en orden a sus ingresos.

Así pues, la gran densidad de medios de que dispone la Mutua permite la mayor satisfacción por parte de los empresarios y trabajadores, con unos indicadores de las bajas y escaso número de incapacidades, muy correctos conforme a los datos del Ministerio de Trabajo; con una diferencia de ingresos-gastos notable que posibilita unos ratios de gran solvencia y logrando una importante disminución de los accidentes gracias a la labor preventiva desarrollada, por lo que es de destacar la colaboración de los mutualistas, empleados y colaboradores que han hecho posible estos logros, con el compromiso del mayor esfuerzo en el cumplimiento de los fines de la Mutua.

UNION DE MUTUAS

Mutua de Accidentes de Trabajo y Enfermedades Profesionales de la Seguridad Social Nº 267

ATP ARANDES

urbanística era aprofitada per fer demagògia.

VILA-REAL: TOT PER A L'AUTOMÒBIL?

Ens trobem a tot arreu als darrers anys amb un "creixement cancerigen", com algú ha apuntat, de la motorització privada. Crec recordar que era el sociòleg Mario Gaviria en una reflexió que feia a propòsit de la posada en funcionament de l'autovia Madrid-València, desembre del 98, el que afirmava que els ecologistes han guanyat moltes batalles (fins i tot la nuclear, deia ell) però estan perdent una de fonamental en aquest acabament del segle XX : la de l'automòbil privat.

L'automòbil ha esdevingut, no solament un símbol d'estatus social, sinó també de "llibertat individual" (*"llegue usted a cualquier lugar del globo con su insuperable cuatro por cuatro"*). Ací la batalla la tenim perduda, però no per això cal deixar de fer algunes reflexions (2).

Sobretot caldria tenir present que l'automòbil també "viu" i "dorm" a la ciutat; per tant cal preveure llocs on "deixar-lo" on "aparcar-lo"

Els llocs d'aparcament creats amb la urbanització del Barranquet resulten insuficients.

momentàniament mentre els propietaris fan alguna activitat, encara què siga dormir. Així és incomprensible que s'hi planegen edificis públics on no s'hagen previst places suficients per deixar els cotxes; en posaré dos exemples:

a: La UNED: em direu que aquí els llocs d'aparcament creats amb la urbanització del Barranquet són suficients; aquells que hi vivim a prop podem assegurar que no és així.

b: Les sales multicines que sembla que s´ubicaran a l'hotel construït a la sortida sud de la ciutat. On estan previstes les places de pàrquing per a aquells que ens acostarem allí amb automòbil?

I una reflexió paral·lela: fa molt temps que aquest problema del lloc on deixar els automòbils es veu venir. Per quin motiu no s'ha previst a tots els edificis privats edificats de fa anys cap ací obligar-los a construir el doble (o almenys un cent cinquanta per cent més) de places de pàrquing que habitatges tenen? Això no haguera suposat cap problema econòmic per als promotors privats puix tothom sap que una plaça de pàrquing té un preu al mercat molt més alt per metre quadrat que el de l´habitatge construït.

Com que la previsió és seguir creixent en els propers anys d'una manera clara en el parc d'automòbils de la ciutat, alguna cosa caldrà rumiar. Ja veurem quines propostes ens oferten els polítics en la propera campanya electoral!

Una qüestió del tot diferent és el tema dels soterranis. Els dos que hom ha construït fins ara (un encara en construcció mentre redacte aquestes línies) han tingut la virtut de destrossar la tipologia de l'avinguda amb més personalitat del poble: la Murà. I , a més , tindran "la virtut" de convertir aquest vial urbà en una autèntica carretera a dintre del cor de la ciutat, potenciant el que hom anomena "efecte autopista": si vaig en cotxe i puc córrer, necessàriament córrec.. I en aquest sentit mentre hom construeix el segon soterrani a la Murà, en el tram de la Torre Motxa a Comte Albay, hom està urbanitzant molt a prop d'allí el tram del perllongament del carrer Furs de València. Aquest indret era el lloc perfecte per haver endegat la construcció d'un aparcament soterrani puix està molt a prop del centre de la ciutat... i curiosament que sapiem cap grup polític municipal no ha proposat encara la seva construcció! Del tot incomprensible.

Ara hom planteja la construcció d'un tercer pàrquing soterrani a la Plaça Major, per revitalitzar el "centre

La construcció d'un nou soterrani a la Plaça Major hauria d'estudiar-se bé abans de realitzar-se.

comercial", diuen en les manifestacions públiques els polítics. Per favor, abans d'iniciar una destrossa al centre de la ciutat enceteu un debat entre els especialistes! Arquitectes, comerciants, urbanistes, associacions de veïns! Per on l'entrada d'automòbils en aquest indret? Per on la sortida? Es revitalitza el centre comercial donant facilitats a l'accés amb cotxe? O es revitalitza convertint-lo tot ell en el futur en zona de vianants? Pensem abans d'actuar.

Des del nostre punt de vista una equivocació important seria fer un pàrquing a la plaça Major i un error mirar-se en el mirall de la plaça Santa Clara de Castelló. Mireu-vos més aviat en els exemples d'Orleans a França o de Siena a Itàlia. Opteu per la qualitat de vida i oblideu, per un moment, el déu de les quatre rodes. Igual que hom fa viatges per analitzar el sistema de reg a Israel, jo propose ara i ací que els responsables municipals viatgen a Orleans, per exemple.

(2) Un article magnífic sobre la sociologia de l'automòbil el de Jordi Petit: "L'imperi de l'automòbil va desbocat", periòdic AVUI, dimarts 2 de febrer del 1999.

En definitiva allò que caldria seria iniciar mesures per desincentivar l'ús del cotxe privat en tot el centre urbà. Si més no, de la plaça de Sant Pasqual al Barranquet (Cardenal Tarancón) i de l'antiga N-340 a la Murà, caldria anar pensant en convertir-lo en pas de vianants, evidentment sempre estudiant el cas dels propietaris que tinguen allí les pròpies cotxeres i l'interés de càrrega i descàrrega del petits comerciants de la zona. A més proposaríem alguna mena de pacte per la mobilitat que inclouria una sèrie de mesures promogudes des de l'Ajuntament de la Vila per incentivar l'ús de la bicicleta i l'ús del transport col·lectiu, aquest darrer en un cas molt concret: el dels desplaçaments entre casa pròpia i factoria (fàbriques de ceràmica situades en la perifèria). L'existència d'un bus que transportara els treballadors des de les seues cases fins la fàbrica, en una col·laboració empresa privada i Ajuntament, i en aquelles hores punta de les vuit del matí i de les dinou de la vesprada milloraria fortament el trànsit.

Caldria desincentivar l'ús dels cotxes al menys de la plaça de Sant Pasqual al Barranquet.

L'estalvi de l'energia que hom produiria així s'uniria a la menor contaminació atmosfèrica, de manera que els avantatges serien prou grans. Al mateix temps caldria incentivar el desplaçament en "grup" (diversos treballadors/es en el mateix automòbil) fins a la factoria. Encara avui aquestes mesures poden semblar utòpiques, tot i ser enormement tímides, donat el fort pes social que el cotxe privat segueix tenint entre la classe treballadora. Tot és, però, qüestió de temps.

VILA-REAL: UNA CIUTAT PER PASSEJAR

Deia Jordi Petit en l'article al qual féiem referència que "el millor alcalde seria aquell que salvara a la ciutat dels cotxes"; clar que això en una gran ciutat com ara Barcelona o Roma és gairebé impossible i utòpic; però no ho és tant en una ciutat mitjana com ara la nostra. Les reflexions que hem anat desbastant fins ara ens porten a altres que hi estan properes: la ciutat, Vila-real, es va tornant hostil per als vianants i especialment per a elles , les dones. "No dóna gust anar a peu" hom sent sovint. Heu provat de passejar amb un cotxet de nens menuts per les voreres del Vila-real actual?

Com que tot es fa en funció del cotxe (3) i aquest és intocable: quantes sancions per mal aparcament en una de les zones de rampes de minusvàlids us han posat? De manera que es fa

(3) Sobre el tema de l'impacte del cotxe en la ciutat és interessant l'obra col·lectiva: Wachs, M. i Crawford, M. (eds) The Car and the City : The Automobile, the Built Environement and Daily Urban Life. University of Michigan Press, Ann Arbor , 1992.

Seriman, S.A.

Azulejos decorados a tercer fuego

Ctra. Viver-Pto. Burriana, Km. 61 - Apdo. 206 12540 VILLARREAL (Castellón) España

Teléfono 964-62 60 26 Fax 964-62 61 94

realment complicat passar per segons i quines zones.

Però encara més: observem que a la *"zona guapa"* de la ciutat (sortida nord) les voreres són especialment estretes; i, no solament això, estan plenes d'obstacles: punts de llum, faroles, senyals indicadors del trànsit, semàfors, etc. Sembla una carrera d'obstacles. La ciutat es fa així més hostil, més dificultosa i més molesta per algun tipus de ciutadans i ciutadanes més desvalguts (és a dir, que no poden circular en cotxe). I això que qualsevol "passejador" pot observar, sembla que no ho observen els responsables de la cosa pública. Ingenuïtat fixar-se en temes com aquest? Tornem a la reflexió d'abans, els ciutadans no protesten per açò i al polític si no hi ha queixes tant se li'n dóna.

ACCESSIBILITAT EXTERNA

Una ciutat ha d'estar, ha de trobar-se, necessàriament ben lligada amb la seua comarca per les vies de comunicació. Vila-real, ni de lluny, té resolt aquest problema. Caldria plantejar-se: es pot eixir de la ciutat amb facilitat? Creiem

La rotonda de l'entrada per la N-340 des de València resulta molt petita pel trànsit que suporta.

que sí que es pot fer cap a Onda i sí que es pot fer cap a València (cap al sud) però no ho podem fer cap a Borriana ni cap a Castelló.

L'eixida cap a Castelló porta anys havent-se de fer pel camí La Travessa i pel bucle (absurd) que enllaça amb la N-340 perquè no es perllonga l'avinguda Tàrrega ni tampoc l'avinguda França. El problema, ai!, és una qüestió d'inversions en infraestructures. Unes pessetes que caldria que vingueren d'altres instàncies que no són el municipi mateix, sinó la Diputació, la Conselleria o el Ministeri (la N-340 és una via estatal). Ací la culpa directa dels polítics municipals és evident. Què passa? Que Vila-real no paga suficients impostos com per rebre inversions externes? Tampoc la pressió ciutadana no sembla que siga important ni sembla trobar-se gaire preocupada per aquests temes. Ni les empreses!

Es pot entrar fàcilment a la ciutat de Vila-real? És evident que sí que ho podem fer des de Castelló, amb unes certes dificultats des d'Onda i molt dificultosament des de València. Aquest darrer cas és especialment greu. El trànsit (també el pesant) va a morir (sic) a dues rotondes d'un volum ínfim, molt menut. I una d'elles, la situada al davant de l'empresa OPEL, especialment mal dissenyada puix allí la construcció d'un edifici a prop (amb usos d'hotel) fa impossible la seua modificació. Això sí: si venim des de València tots passarem pel davant de la gran superfície comercial! En aquest moment, clar, la cosa se soluciona molt difícilment.

Aquest tema de l'accés sud és molt greu ja que Vila-real esdevé, de fet, la capital comercial de la Plana Baixa. De manera que Nules, La Vall, Les Alqueries, Betxí, fins i tot, Xilxes i Moncofa vindran més encara a Vila-real a rebre serveis; i la manca d'accessibilitat de la qual parlem provocarà deseconomies més a curt termini que a llarg termini. (4)

El tema de l'accés des d'Onda és també problemàtic, especialment en algunes hores punta del dia. Projectada des de fa temps una circumvalació que arrancaria des del davant de la central Hidroelèctrica de la carretera d'Onda, d'aquesta qüestió no se n'ha oït parlar de fa temps, malgrat la seua absoluta necessitat, si volem estalviar el trànsit pesant de camions per la perillosa travessia urbana de l'avinguda Alemanya. Novament una qüestió, no ho

Els accesos a la ciutat no sempre estan plantejats de la forma més adecuada.

oblidem, de manca d'inversions externes a la ciutat mateixa i de l'escàs pes específic que en la "política regional" han tingut els tres alcaldes de la ciutat des del 79.

Un altre tema del tot diferent és el del ferrocarril: mentre redacte aquestes línies apareix a la premsa una "polèmica" sobre el creixement cap a l'est de la ciutat. Què cal fer amb el ferrocarril? Cal soterrar-lo ? Proposta de la senyora Soler. Cal foradar-lo per sota i deixar-lo on està? El tema no és un tema fàcil. És d'una complexitat tremenda perquè enllaça amb un altre de més greu: per on creixerà Vila-real (la ciutat urbana, valga l'expressió) en els propers vint-i-cinc anys?

De fet i en la pràctica diverses actuacions "urbanístiques" ja estan carregant sobre la partida de Carinyena, de manera que en pocs anys aquest trosset del terme de Vila-real, com a zona agrícola, desapareixerà o es veurà reduït fortament: Hospital Comarcal, estació de mercaderies, col·legis d'ensenyament, etc. No deixa de ser una paradoxa que alguns polítcs es preocupen tant ara per mantenir "verge" i "protegit" aquest espai verd del terme. Una proposta que fem és protegir al màxim Solades i deixar Carinyena per al futur creixement de la ciutat, un creixement que irreversiblement

(4) Sobre el tema de les ciutats i els transport veure: Virilio, P., Villes et transports. Actes del Seminari, Pla Urbà. Ministère de l'Equipament, París , 1994.

sembla que es produirà cap a aquest cantó.

Convé però no oblidar que els temes de l'accessibilitat externa condicionen fortament la competitivitat d'una àrea urbana i són una condició *sine qua non* per seguir progressant en el pes econòmic i sociològic de qualsevol aglomeració humana, per menuda que aquesta siga. Però, especialment, perquè afecten una cosa molt important: la qualitat de vida i el medi ambient dels ciutadans.

Respecte a l'accessibilitat externa convé encara fer una darrera precisió: la N-340 és una via col·lapsada, especialment quan travessa l'àrea urbana de la Plana (Alqueries- Vila-real – Castelló - Benicàssim). En aquest sentit sembla urgent l'acabament i ampliació de l'eix viari Almenara-Borriol; l'autovia del Mediterrani, per necessitat, cal que siga aquesta via alternativa; d'aquesta manera la N-340 quedaria com a via exclusivament comarcal, que ja és molt, i perdria el trànsit de llarg recorregut que ara, encara, no utilitza l'A-7.

També és veritat que el rescat de l'autopista és un tema pendent que pot veure's accelerat si es contagien ací els moviments ciutadans que s'estan produint a l'àrea de Tarragona o de la Safor (o del mateix Camp de Morvedre). Per ara, però, sembla bastant dificil imaginar una A-7 lliure de peatge; però encara que així fora, la necessitat del desdoblament de l'eix Almenara-Borriol em sembla inqüestionable.

Una autovia , aquesta, que hauria de seguir pel Pla de Cabanes, fins a Sant Mateu, Traiguera, i fins a Tortosa, per enllaçar amb l'eix de l'Ebre. Seria una forma de connectar millor i potenciar les nostres comarques de l'interior.

La feina a fer pels alcaldes de la Plana, d'un o altre color polític, per tal d'aconseguir una N-340 lliure del trànsit a llarga distància és una cosa que trobem a faltar. Ací no hi ha tradició d'esdevenir grup de pressió, com sí que hi ha a Catalunya, on un exemple podria ser el de la B-30, circumvalació exterior, pel Vallés, de l'àrea de Barcelona, on s'han unit les grans empreses de la zona, els ajuntaments i la Universitat Autònoma de Bellaterra. Ja han aconseguit que la Conselleria corresponent faça la promesa que serà el primer tram alliberat de peatge.

Mentrestant ací a casa nostra, de seguir com anem, les deseconomies són evidents puix la Plana en el seu tram central és ja una autèntica ciutat que es troba amb un greu problema: el de la N-340 col·lapsada.

CLOENDA

En definitiva d'allò que es tractaria és de prendre la iniciativa els poders públics sobre les necessitats urbanes i no d'anar a remolc d'una realitat guiada exclusivament per les forces del mercat. No se m'escapa que "tal i com està el pati" (i perdó per l'expressió col.loquial, puix en el moment de redactar aquest article m'arriben notícies de la dimissió del senyor Joan Romero) aquest és un desig més aviat utòpic.

L'estació de Renfe és un obstacle per al creixement urbà cap a l'Est de la ciutat.

CALDRIA VEURE QUINES PROPOSTES HAN ANAT SORGINT AL LLARG D'AQUEST TREBALL; SEMPRE AMB UNA PROVISIONALITAT GRAN I REFERIDES AL TEMA DE LA MOBILITAT I DELS APARCAMENTS, LES PODRÍEM CONCRETAR EN LES SEGÜENTS:

a. Obligar als edificis privats d´habitatges de nova construcció a augmentar el nombre de places d'aparcament en l´edifici mateix, sempre més places que habitatges vagen a edificar.

b. Desaconsellar la construcció d'un aparcament soterrani a la plaça Major.

c. Iniciar un debat seriós sobre la necessitat -o no- de soterrar la via de Renfe al seu pas per la proximitat de Vila-real, de manera que a mig termini deixe de ser una barrera urbanística important.

d. Augmentar progressivament la quantitat de carrers de vianants del centre de la ciutat.

e. Proposar un pacte de mobilitat que incentivara l'ús de la bicicleta i de l'autobús públic o col·lectiu, especialment per anar i tornar al lloc de treball.

f. Iniciar ja la construcció de la circumvalació entre la carretera d'Onda i la N-340 pel sud de la ciutat.

g. Considerar Carinyena com a zona futura d'expansió de la ciutat i preservar Solades com a zona agrícola molt protegida.

h. Pressionar per tal que siga construïda ràpidament l'autovia Almenara-Borriol-Sant Mateu- Tortosa, de manera que l'actual N-340 esdevinga una via "comarcal", el més aviat possible.

i. Invertir el necessari, amb una actuació conjunta de diverses administracions, per tal que l'accés cap a Castelló no s'haja de fer pel bucle del camí la Travessa.

Tot plegat, però, el més important seria encetar un debat seriós entre els entesos i amb la participació dels grups socials interessats, associacions de veïns, urbanistes, comerciants, constructors, etc. sobre la ciutat que volem.

I és en aquest mateix sentit que acabe d'assenyalar que m'agradaria acabar amb unes paraules de Josep Sorribes que faig meues: "... també caldrà perdre la por a la llibertat dels ciutadans, conrear la participació ciutadana per mitjans tradicionals o electrònics, conéixer millor el que pensen, donar-los veu.

Dic als ciutadans i no sols als seus representants, perquè allò de la distorsió de la mediació de vegades funciona. La ciutat són els seus ciutadans, ells són els propietaris i consumidors de la ciutat. I no es tracta de populisme ni de dèries assembleàries. Els poders legítims en democràcia són els que són, però la por i l'ocultisme diuen ben poc a favor dels governants i és ben trist que la veu de la majoria s'escolte cada quatre anys i pel mig hi haja el silenci o l'aldarull interessat" (pàg 198).

I jo afegiria: perquè a més convé no oblidar que, mentre els ciutadans i les ciutadanes "passen" dels temes urbanístics, el *fru-fru* de les faldes dels moderns "cardenals" de l'especulació urbana sí que ressona dia a dia, de vegades més fort, de vegades més somort, en la nostra estimada "Casa la Vila", com ho fa també a totes les viles i ciutats del món, talment com si foren, exactament, els sorolls subtilíssims, però no gens espirituals, dels pares de l'església en aquelles amples sales del Vaticà pintades per Rafael i els seus deixebles.

És per això que caldria formular un desig: que la sensibilitat urbanística dels nostres polítics fóra la suficient per evitar decisions equivocades si aquestes són irreversibles.

La ciutat i els seus, o les seues, ciutadans i ciutadanes (sobretot d'aquells que encara han de venir) s'ho mereixen.

O en altres paraules: caldria començar a veure la ciutat amb els ulls dels nostres fills i dels nostres néts.

SANTIAGO VILANOVA
Març del 1999

El Paper DE SEDA

I la seua aplicació en la confecció tarongera.

És molt confús determinar amb exactitud la data en la qual es va començar a utilitzar el paper de seda per a la confecció de taronges. Sembla que va ser a principis del segle passat, quan es van començar a folrar les cistelles i basquets per dins amb un paper aspre i molt bast anomenat d'estraça, amb la finalitat que la fruita no fregara la fusta. Hi havia algun comerciant que, a més de folrar les caixes amb paper, les arranjava també per capes cobrint cadascuna amb ell i, una vegada ple l'esmentat envàs, es posava un plec o dos damunt i sobre aquests es doblava el dels costats.

Amb aquest sistema, quan alguna taronja es podria contaminava la del seu costat, aleshores arribaven a la seua destinació en no massa bones condicions després dels llarguíssims viatges a què eren sotmeses (cal tenir en compte que en aquella època s'exportaven taronges fins els EUA en vaixells de vela).

El 1826, per a pal·liar aquest problema, es van fer alguns enviaments a manera d'assaig embalant les taronges que s'enviaven abans de Nadal embolicades amb paper i envasades en caixes.

Va ser a partir de 1856 quan es va consolidar la utilitat del paper de seda per a l'exportació, quan Polo de Bernabé va començar a exportar les mandarines que començaren a produir els horts de les seues propietats de Vila-real i Borriana, seguint els consells del seu amic José Aguirre Matiol (consignatari de vaixells valencià), que havia experimentat l'enviament de tomaques empaperades amb resultats satisfactoris.

Polo va haver de desistir de l'ús de les caixes americanes per a l'exportació de mandarines, ja que aquestes arribaven en molt males condicions als mercats pel gran nombre de peces de fruita que anaven en cada caixa. El mateix pes de les taronges era el causant del seu deteriorament. Per això va inventar un embalatge especial que consistia en caixetes de 50 taronges, disposades en dues caixes de 25 unitats cadascuna, deixant-les de manera que, gràcies a uns llistons per a carregar-les i col·locar-les unes damunt les altres, quedaren de manera que poguera penetrar l'aire per tots els costats.

Les mandarines tenien la corfa molt dèbil, més vulnerable

que la de les taronges i, a més, eren extremadament sensibles a la humitat, per la qual cosa si anaven embolicades amb el paper, arribaven als mercats en millors condicions.

Així van estar exportant alguns anys, amb les taronges embolicades amb paper blanc, usant generalment l'anomenat *estracilla de Buñol* que era més fi i consistent que el d'estrassa. Però davant del problema que se'ls va plantejar als exportadors per a la senyalització de la seua mercaderia a causa de la gran afluència de caixes que es presentaven en els mercats, van nàixer les trepes. Aquestes eren unes peces de llauna de 50 x 50 cm aproximadament, les quals en un principi es limitaven a portar dibuixades les inicials o anagrames de cada exportador per a la seua identificació.

Aquestes trepes es col·locaven en les testeres o els laterals de les caixes i amb una brotxa que prèviament s'havia mullat amb una espècie de tinta o anilina, es passaven per damunt de la trepa, quedant d'aquesta manera el dibuix imprés en la fusta.

EL PAPER TIMBRAT

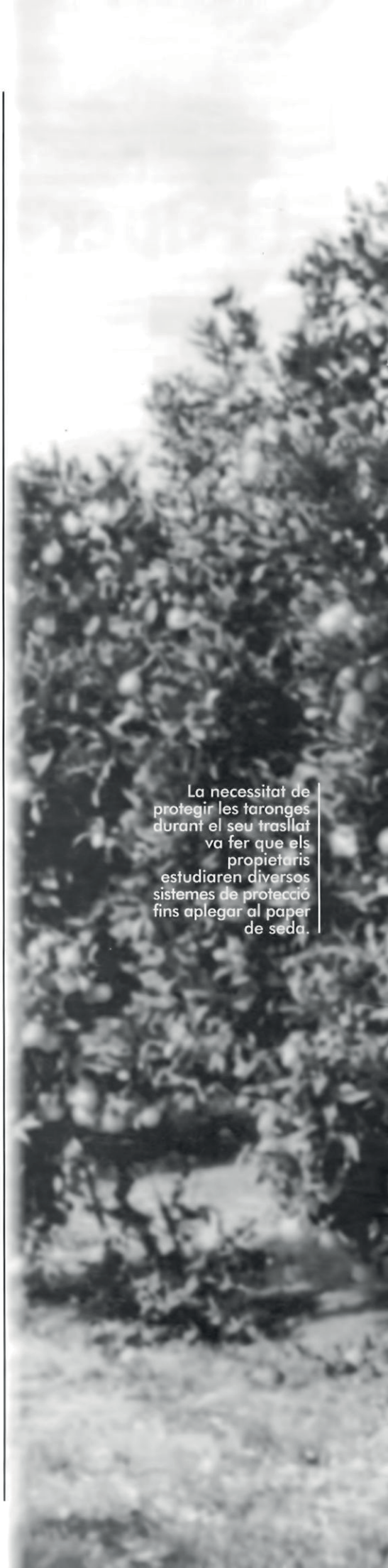
La casualitat va voler, segons em van comentar, que estant un exportador a Anglaterra, vera en una casa fruitera londinenca una de les seues caixes que s'estava venent al detall. Aleshores es va adonar que no totes les taronges estaven embolicades amb el mateix tipus de paper, ja que unes estaven embolicades amb un paper blanc i unes altres amb un altre més obscur. Picat per la curiositat, va agafar algunes d'aquestes taronges i va comprovar amb sorpresa que no corresponien a les taronges que havia enviat, ni molt menys a la qualitat que ell treballava. Va ser aleshores quan s'adonaren que les cases fruiteres compraven caixes de diversos exportadors i de distintes qualitats i, posteriorment, les mesclaven perquè d'aquesta manera obtenien majors beneficis.

A causa d'aquests fets, va sorgir la idea d'identificar totes les taronges igual com es feia amb les caixes. En un principi van començar a marcar-les amb un tampó una vegada empaperades. Aquesta mesura no va tenir una bona acollida en el mercat anglés; però, davant de l'èxit del nou "invent" (que va ser imitat immediatament per tots els exportadors), no van tenir més remei que acceptar-lo amb resignació. Aquesta nova forma de manufacturar les taronges va suposar un augment en les despeses, en haver de crear un altre lloc de treball dins la cadena manual de confecció: el de la "marcadora"; aquesta marcava totes i cadascuna de les taronges una vegada empaperades, abans de ser envasades per les encaixadores.

Però aproximadament al voltant de 1868 apareix el paper timbrat que va suposar un estalvi en les despeses de confecció, perquè d'aquesta manera ja no era necessària la marcadora, perquè en el paper ja estaven impreses les marques de cada comerciant, d'aquesta manera les empaperadores deixaven la fruita llesta per a ser envasada. És a partir d'aquesta data quan hom comença a parlar del paper timbrat.

Carlos Sarthou Carreres en la seua *Geografía General del Reino de Valencia*, editada en 1909, ens descriu l'envasat de les taronges: *"aquest treball s'efectua en cada caixa per dues dones posades de cara, una a cada extrem de l'envàs, agenollada sobre coixinets, servides per una xica (tiradora) situada entre les dues a un costat de la caixa, envoltada dels cabassos de taronges, les quals va deixant caure suament dins els compartiments, en els quals les van ordenant les encaixadores de manera que no queden toves ni excessivament apretades perquè puguen perjudicar-se, procurant que pels ventiladors (espilleres) de les caixes, no es vegen trencaments del paper, i que siguen ben visibles i es puguen llegir els timbres o marques pels citats forats"*.

Però malgrat els més de 110 exportadors que van haver-hi en la nostra ciutat des del 1870 fins al 1919, no és fins a aquesta data quan s'instal·len les primeres indústries per al timbrat. ¿Per què es va tardar més de 50 anys a instal·lar indústries d'aquest tipus a Vila-

La necessitat de protegir les taronges durant el seu trasllat va fer que els propietaris estudiaren diversos sistemes de protecció fins aplegar al paper de seda.

real? Les causes que van motivar aquest retard van ser variades. Una d'elles hem d'atribuir-la a què el 80% dels exportadors establerts fins a finals de segle estaven finançats per les cases importadores estrangeres que els donaven avançaments, que consistien en préstecs a l'inici de temporada, pels quals el comerciant es comprometia a enviar una determinada quantitat de caixes i per aquest motiu la casa importadora facilitava el paper amb les marques ja timbrades segons la classe a enviar.

En la nostra ciutat tenim antecedents d'alguns exportadors que en aquella època treballaven en aquestes condicions, com és el cas de José Sanz Candau, que treballava per a la casa *León Van Paris* o Pascual Safont que ho feia per a les potents *Avim* i *Bella*.

Una altra causa, a banda de què el paper timbrat va arribar a uns preus elevats (en 1896, el seu preu era de 70 ptes. per bala), que els nostres comerciants durant la primera temporada, que comprenia des de principis d'octubre fins a finals de desembre, se n'anaven a treballar a la Ribera, fent les seues previsions de paper en els tallers que hi havia instal·lats a Borriana.

Però el que més va incidir sense dubte fou la crisi del sector que ja s'acusava des de principis de segle, a la qual es van sumar les gelades de 1905 i 1906 i la desastrosa campanya de 1907, el que va obligar tant a exportadors com a colliters a reunir-se en assemblees per tota la regió valenciana, amb un denominador comú: prendre mesures per a pal·liar la crisi.

En 1908, en el Teatre Principal de Castelló, es va celebrar una de les esmentades assemblees, en la qual es van reunir tots els exportadors i collidors de la província i en què es van arribar als següents acords:

"1. Interessar a la representació parlamentària perquè gestione a prop del govern i de les companyies ferroviàries i navieres, la barator, rapidesa i regularitat dels transports per terra i mar de les taronges.

2. Demanar als poders públics que el consum de les taronges no puga ser gravat amb els impostos o arbitris per cap municipi i siguen suprimides les gabelles de Madrid i Saragossa.

3. Sol·licitar que per l'estat, s'ordene als cònsuls de port d'arribada de la nostra taronja, que fiscalitzen i intervinguen les subhastes on es cotitza la nostra exportació, enviant directament catàlegs i notes estadístiques.

4. Que els expendedors de materials i efectes per a l'envasament de caixes, satisfacen una sola matrícula com a embaladors, segons la base de població del punt on tinguen instal·lat el seu magatzem o dipòsit.

5. Que les serreries mecàniques dedicades al tall de la fusta per a envasos, paguen la corresponent matrícula industrial per aquest únic concepte i de cap manera per l'expedició d'aquesta fusta i les seues deixalles.

6. Que els confeccionadors de caixes, conceptuats com a especuladors en fruites del país (comerciants) contribuesquen per subsidi industrial mitjançant una patent que no excedesca de 200 ptes. per quota directa al Tresor i se'ls consentisca exercir la seua indústria en qualsevol punt la producció que exploten.

7. Que s'impulse l'organització iniciada entre colliters i exportadors de taronges per a la constitució de cooperatives o sindicats de producció i venda, a l'empara de la Llei de 28 de gener de 1908 i el seu Reglament de 16 de gener del mateix any.

8. Que es gestione pel govern la concessió de primes d'exportació per a les expedicions de taronges a mercats nous estrangers, que facen les cooperatives o sindicats.

9. Que s'estudie la manera d'aconseguir que es constituesca l'Associació o Sindicat Nacional de Colliters de la

Taronja, amb caràcter obligatori, almenys per a exigir de tots els productors la prestació de mitjans econòmics que s'arbitraran per meitat de superfície o de collita, per a la cobertura de nous mercats, establiment de factories, contracta de línies de vapor o tot el que siga necessari per a conjurar el que porte la crisi tarongera.

Aquesta assemblea va ser una burla per als agricultors, ja que en estar controlada pels exportadors, tots els acords que es van prendre estaven adreçats a què els rebaixaren els impostos tant per a ells com per als industrials fustaires i a sobre pretenien crear un Sindicat Nacional de Colliters de la Taronja amb caràcter obligatori (que ells dirigirien), en el qual els agricultors serien els únics que aportarien els diners per al seu finançament.

Un poc més d'acord amb la situació i eixint en defensa de l'agricultor va estar Enrique Gimeno amb la publicació de la següent nota en el diari El Clamor, de 17 de febrer de 1908, instant els exportadors perquè foren ells els que reduïren les despeses de confecció. Aquesta nota deia el següent:

"Jo crec sincerament que el principal remei, per no dir l'únic per a resoldre la crisi, consisteix a augmentar si és possible la producció de les plantacions de 10 milers, que avui produeixen per terme mitjà a la Plana, a 20 milers i millorar la classe al mateix temps (que també és possible)."

Les raons en les quals em base són les següents:

Primer.- Que no tenim ara un altre conreu remuneratiu per a substituir-lo i costaria no poc estudi i treball trobar-lo.

Segon.- Que és de gran interés per a nosaltres presentar la nostra fruita en els mercats consumidors al preu més baix possible, sense pèrdua per al colliter. És qüestió doncs de què ens aprofitem de la nostra avantatjosa posició abaratint la taronja, fins a apartar d'aquells mercats la d'altres països del nord.

Tercer.- Avui les taronges de Jaffa i Amèrica costen el doble de temps i de diners de col·locar en els mercats d'Anglaterra, Alemanya i altres països del nord.

Quart.- Els comerciants també podrien reduir les despeses de confecció suprimint les que siguen inútils i que després no serveixen més que per a encarir les caixes. Jo crec que bé podrien reduir-se a la Plana fins a 3 pessetes per caixa i així tindríem:

500 taronges terme mitjà per caixa a 5 ptes./miler	**2'50 ptes.**
Despeses confecció	**3'00 ptes.**
Noli (promig durant l'any d'1 a 3 ptes.)	**1'75 ptes.**
Despeses corretatge Anglaterra	**1'00 ptes.**
Deixalles magatzem i benefici comerciant	**0'50 ptes.**
Total.....	**8'75 ptes.**

Encara que Gimeno proposava la reducció de 3 pessetes per caixa, el cert era que encara amb aquesta reducció, només les despeses de confecció superaven el preu de cost de les taronges. Hem de tenir en compte que a principis de segle la cadena manual de confecció era lenta i absorbia gran quantitat de mà d'obra. Per cada parella de dones que encaixonaven es necessitaven: quatre tiradores, que seleccionaven la taronja; dues cabassejadores per a dur-les a empaperar; deu dones que les empaperaven; dues cabassejadores per a portar-les a encaixonar; un fuster que tapava les caixes i un embalador que les subjectava amb trenyella de corda i pintava les trepes en els laterals, deixant-les llestes per a embarcar.

S'escomençà a retallar per tot allò referent als materials d'aquesta confecció com eren: fusta, puntes, paper timbrat, cordes, etc. I encara que per mitjà de la Federació Agrària es va aconseguir un acord amb el trust d'impressors perquè el preu del paper timbrat es reduira de 35 a 28'50 ptes. per bala, la qual cosa era un estalvi considerable, no es va aconseguir remediar la situació que cada vegada era més crítica.

Tal era l'estat catastròfic dels mercats que van començar a enviar taronges a lloure per a estalviar-se les despeses de confecció (empaperat, envasat, etc.) i el cost dels materials, com eren el paper i la fusta. Segons hem pogut comprovar en documentació de l'època, només el mercat anglés rebia les taronges degudament confeccionades en caixes, segurament degut al sistema de subhastes que s'utilitzava, enviant-les en vagons a lloure a la resta dels mercats. El periòdic *El Clamor de Castelló* ens dóna la notícia d'aquests enviaments amb una nota publicada el dia 10 de maig de 1909 en la qual deia: *"A Vila-real es carreguen diàriament al voltant de cinquanta vagons de taronja a lloure, amb destinació a França i nord d'Espanya"*.

Davant d'aquest estat de coses, el dia 12 d'octubre de 1913, es van reunir en la sala de l'Ateneu Mercantil de València, i sota la presidència del Sr. Enrique Gimeno Tomás, tots els fruiters de València, Castelló, Alacant, Dènia i Gandia i entre altres molts temes amb la finalitat d'abaratir les despeses de confecció van acordar: *"... que el paper amb timbre or s'use fins el 31 de desembre, usant el paper blanc sense timbrar la resta de la temporada"*. Es van alçar les veus d'alguns exportadors contra aquest acord recordant les suors que els va costar als seus avis la implantació del paper timbrat, per a brindar-los ara als anglesos l'oportunitat de poder mesclar les taronges, com ho feien aleshores. Però després de no poques i acalorades discussions i donades les males condicions en què es trobaven els mercats, van optar per donar la seua aprovació. Açò va ajudar més si cap al menor ús del paper timbrat i si a això afegim que la nostra ciutat produïa generalment taronges de segona temporada, possiblement, foren motius més que suficients perquè no es tinguera cap interés per la instal·lació d'indústries timbradores a Vila-real.

Va ser a partir del final de la Primera Guerra Mundial quan comença un apogeu exportador dels nostres cítrics

cap als mercats d'Europa. Cada exportador va començar a crear les seues pròpies marques. Es van començar a dissenyar una sèrie de dibuixos amb els temes més dispars que van desembocar en una pintoresca inconografia sobre temes diversos. Aquestes marques es van establir en tres categories: Extra Extra Selected, que corresponia a taronges de primera; Extra Selected, a les de segona, i Selected, per a les de tercera; i va ser per aquestes dates quan van aparéixer els primers cromos o etiquetes en substitució de les llegendàries trepes.

Començà aleshores una lluita per presentar en els mercats les caixes millor confeccionades i en millors condicons, en especial per a l'exigent mercat anglés. Amb la finalitat d'acreditar les marques, totes les taronges estaven embolicades sense excepció amb paper timbrat, la qual cosa va motivar una creixent demanda d'aquest, fins al punt que els tallers existents en la comarca eren incapaços de servir totes les comandes, ja que aquestes superaven la seua producció, per la qual cosa van començar a instal·lar indústries d'aquest tipus en la nostra ciutat.

INSTAL·LACIÓ DE TALLERS

En l'any 1919 entra en l'Ajuntament una petició per a la instal·lació de la primera indústria per al timbrat del paper, que el Consistori autoritza a nom de Ramón Sifre Bonet, el qual instal·la tres màquines al carrer Sant Pasqual, núm. 26.

Al mes d'octubre del mateix any, Julián Herrero Abad instal·la tres màquines més per a timbrar al carrer Alameda, núm.1.

Aquests dos tallers, a causa de la poca tirada de les màquines d'aleshores (100 fulls/ hora) a raó de 8 a 10 timbres per full, no eren suficients per proveir la demanda dels exportadors locals, per la qual cosa abans de començar la campanya següent, Juan Pallarés Picón va sol·licitar permís *"per a la instal·lació d'una màquina per a timbrar paper"* al carrer Riu Riu, sol·licitud que se li va concedir en sessió municipal del mes d'agost de 1920.

Cal tenir en compte que les màquines d'aleshores eren planes que treballaven amb el mateix sistema que les màquines d'impremta. Prensaven els segells sobre el paper i timbraven només fulls solts, per la qual cosa la producció era molt lenta.

A partir de 1921, a mesura que augmenten les exportacions i amb això el consum de paper, se succeeixen les obertura de nous tallers, així com les ampliacions en els que ja existeixen. Julián Herrero, que ja tenia instal·lades tres màquines, amplia la seua producció amb unes altres tres, sumant així un total de sis màquines instal·lades en el seu taller. En aquest mateix any Vicente Gurrea Bertolín sol·licita permís (que se li concedeix) per a la instal·lació d'una màquina *"per a timbrar amb destinació a embolicar taronges"*, al carrer Eres núm.5 (avui Escultor Amorós). Aquest timbrat va adquirir gran renom en tots els àmbits tarongers, se'l coneixia com el Timbrat de Gurrea, fins i tot després de la mort del seu titular ocorreguda dos anys després. En només tres anys es va duplicar la producció dels timbres, ja que es va passar de les sis màquines que es van instal·lar en 1919 a les onze que hi havia en 1921.

Any	Propietari	Núm. Màquines
1919	Ramón Sifre Bonet	3 - Instal·lació
1919	Julián Herrero Abad	3 - Instal·lació
1920	Juan Pallarés Picón	1 - Instal·lació
1921	Julián Herrero Abad	3 - Ampliació
1921	Vicente Gurrea Bertolín	1 - Instal·lació
	Total.....	**11 màquines**

Continuant amb l'apogeu exportador que s'experimentava, en l'any 1923 es van instal·lar dues noves plantes per al timbrat. La primera va ser concedida als germans José i Concepción Andreu Puertas, que van instal·lar dues màquines al carrer Comunió, núm. 14. Es dóna la circumstància que José Andreu era comerciant-exportador, el qual, segurament veient més porvenir en aquesta naixent indústria, va abandonar l'exportació dedicant-se de ple al timbrat.

La segona la va instal·lar Trinitario Verdiá Girona segons permís concedit en el mes de novembre de l'esmentat any, per a la instal·lació de quatre màquines

I la publicitat... Per què no?

Anuncis en valencià, confiança assegurada

Servei Municipal de Normalització Lingüística

en un local de la seua propietat en el carrer Estació, núm. 31 (avui Ramón y Cajal) amb una producció de 100 fulls/hora. Aquest timbrat es va instal·lar en col·laboració amb el Sindicat "El Millars" (habitualment conegut com la Cooperativa de Puchol, del qual el Sr. Trinitario, a banda de ser exportador amb llicència des del 1887, era gerent de l'esmentat sindicat), per a proveir-se de paper per la persistent mancança d'aquest, a causa de com hem dit a la poca producció que donaven els tallers instal·lats aleshores.

El 1923 és l'any en què es produeix el canvi de titularitat en el timbrat de Vicente Gurrea que, per defunció d'aquest, passa a ser regentat per la seua vídua Dolores Colom, amb la mateixa producció i en el següent any Rafael Herrero Monzonís succeeix al seu pare al front del taller i amplia el timbrat amb la instal·lació de dues màquines que tenien una tirada de 400 fulls/hora. Aquestes sumades a les ja instal·lades amb anterioritat feien un total de 5 màquines per a diferents formats.

A finals de 1925, Juan Pallarés Picón sol·licita permís per a traslladar el seu taller de timbrats, situat al carrer Riu Riu, a un nou local situat en la partida Solades. El dia 2 de gener de 1926, l'Ajuntament li concedeix la corresponent autorització per al seu trasllat i instal·lació de tres màquines en aquest taller nou.

A partir d'aquest trasllat, Pallarés va començar a instal·lar màquines per a la impressió de tipografia convertint el taller de timbrats en una indústria mixta, amb dedicació tant al timbrat de paper de seda com a imprimir tot tipus de treballs propis d'impremta.

I Dolores Colom, vídua de Gurrea, també amplia el seu taller, amb tres màquines per a format 9x9, arribant a una producció de 4.000 fulls/hora, per a la qual cosa se li concedeix llicència d'ampliació el 14 de gener de 1926.

En aquest mateix any, Trinitario Verdió desmantella el taller de timbrats del carrer Ramón y Cajal i el trasllada a la ciutat de Borriana i vén el local a Carlos Sarthou Francesc, gerent de la Federació Agrària, que instal·la allí màquines per al timbrat de paper per a un format de 37x70 amb una tirada de 4.000 exemplars hora.

Ramón Colomer Blasco arriba a la nostra ciutat en 1927 i instal·la una màquina rotativa capaç d'imprimir el major format conegut fins aleshores (60x80) al carrer Alfonso XIII, avui passeig de l'Estació. El 1930 amplia el seu taller amb la compra de cinc màquines rotatives. Colomer es convertiria en el transcurs dels anys en el major industrial en papers timbrats de tota la província.

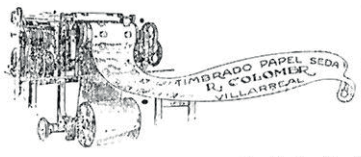
1932
Ramón Colomer Blasco instal·la l'any 1927 una màquina rotativa capaç d'imprimir en un format major.

Gráficas Sarfe va ser el nou nom que se li va donar al timbrat de Carlos Sarthou en unir-se a aquest Joaquín Traginer Ferrer, célebre oftalmòleg, els quals van ampliar la seua producció amb la instal·lació de dues màquines més; corria l'any 1931 i a partir d'aquesta unió el taller va començar a dedicar-se també a les arts gràfiques, a imprimir tot tipus de treballs propis d'impremta, per la qual cosa van instal·lar dues màquines Minerva planes. Però aquest timbrat prompte va finalitzar la seua marxa ja que tant Traginer, oftalmòleg i sense cap coneixement del que era el timbrat, com Sarthou, que vivia a València dedicat de ple a la Federació Agrària, van optar en 1935 per transpassar el taller.

1932
Carlos Sarthou es va unir l'any 1931a Joaquín Traginer Ferrer, creant Gráficas Sarfe, on també feien treballs propis d'imprenta.

El nou propietari va ser Manuel Miró Peset, que en aquell moment treballava com a encarregat de la mateixa indústria. Miró, que havia sigut mecànic durant molts anys i per tant era una persona altament entesa en l'art de timbrar, va alçar aquesta indústria, fins al punt que va aconseguir la fama de ser un dels més perfectes de la zona.

En el mes de gener de 1931 Ismael Miralles Vidal obrí un nou taller per a timbrar al carrer Major (al costat de la farmàcia d'Amorós), amb dues màquines *"la producció de paper de seda de les quals estava destinada als magatzems*

Ramón Colomer

Avenida Blasco Ibáñez, núm 16 y 18

Villarreal

Timbrado de papel seda -- Producción diaria 30 bobinas

PROXIMO TRASLADO a carretera Burriana e inauguración de nuevos locales con taller a ocho máquinas que resultará el más importante de la provincia

¡¡COMERCIANTES!! consultad precios y os convenceréis

GRAFICAS SARFE

Imprenta y papelería

Objetos de escritorio y dibujo ○ Timbrado de papel seda
Timbrado de papel seda especial para mandarina, donde el comerciante puede encontrar una economía de más de 60 pesetas por cada par de bobinas
Adornos para basquets y puntillas para albaricoques, uvas y naranjas

Ramón y Cajal núm. 29 y 31 — Teléfono núm 57

Villarreal

de taronja". I Martín Ferris Perca, en 1933 va ser l'últim a instal·lar una indústria d'aquest tipus en aquesta dècada, amb la petició del corresponent permís (que se li concedeix) per a la posada en marxa de dues màquines per a timbrar paper al carrer Onda, núm. 28.

Clar testimoni de què aquest tipus d'indústries van gaudir d'un apogeu constant, ens el dóna el quadre núm. 2 que comprén des de 1923 fins 1935, que va suposar un considerable augment en la instal·lació d'aquest tipus de tallers en la nostra ciutat.

Any	Propietari	Núm. Màquines
1923	José y Concepción Andreu	2 - Instal·lació
1923	Trinitario Verdiá Girona	3 - Instal·lació
1924	Rafael Herrero, Suc. de J. Herrero	2 - Ampliació
1926	Juan Pallares Picón	3 - Ampliació
1926	Dolores Colom, Suc de Vte. Gurrea	3 - Ampliació
1926	Carlos Sarthou, Suc. de T. Verdiá	3 - Instal·lació
1927	Ramón Colomer Blasco	1 - Instal·lació
1930	Ramón Colomer Blasco	5 - Ampliació
1931	Gráficas Sarfe, Suc. de Sarthou	2 - Ampliació
1932	Ismael Miralles	2 - Instal·lació
1933	Martín Ferris Perca	2 - Instal·lació
1935	Manuel Miró Peset Suc. de Sarfe	5 - Instal·lació
	Total.....	**34 màquines**

En total van ser 5 les noves indústries que es van instal·lar, que amb les 3 ja existents feien un total de 8 empreses dedicades a timbrar paper amb un total de 34 màquines per a diferents formats, tenint en compte que 4 d'elles ja existien en 1921, que havien canviat de titular, bé per defunció o per haver cessat el negoci.

Els avanços en les arts gràfiques van ser tals que es va passar de les rudimentàries màquines planes, que només s'atrevien amb xicotets formats i només imprimien 100 fulls l'hora, a les rotatives de bobina doble, capaces de timbrar 70 metres de paper per minut, el que representava al voltant d'uns 12.000 timbres o dibuixos per hora, la qual cosa va permetre a aquestes indústries augmentar fins a més d'un 50% la seua producció de paper timbrat.

ELS ANYS QUARANTA

A partir del fi de la guerra d'alliberament, la nostra ciutat pateix un lapsus i es queda estancada la producció del timbrat i en el pitjor dels casos fins i tot van ser requisats els tallers i traslladades les seues màquines a altres poblacions. El taller de J. Pallarés va ser decomissat pel Front Popular i va passar a denominar-se Unión de Hermanos Proletarios (en aquesta època aquest taller ja es dedicava més als treballs d'impremta i cartonatge que als de timbrat).

Un altre cas diferent va ser el de Timbrados Manuel Miró, ja que tota la maquinària d'aquest taller junt amb l'existent en el taller adjacent dedicat a treballs d'impremta, propietat de la firma Sichet-Herrero, van ser requisades i traslladades a Real de Montroi, d'on van ser recuperades després de la contesa civil, després de no pocs esforços.

A principis de 1940, de totes les indústries timbradores anteriors a la Guerra Civil, només en van subsistir dues:

- La primera va ser Timbrados Miró que, com hem dit, era un dels més perfectes de la zona, va seguir la seua marxa fins el 1946 en què una forta nevada en la nostra ciutat va paralitzar tota la labor citrícola, açò provocà que començaren a faltar les comandes necessàries per al funcionament d'aquesta activitat, per la qual cosa a finals d'aquest any va passar a mans de Ramón Colomer, que el va adquirir per la quantitat de 87.000 pessetes.

- La segona va ser la de Ramón Colomer que ja en 1935 havia arribat a una producció de 30 bales diàries (per la qual cosa es va convertir en el major timbrat de la província), dedicant part de la seua producció a la impressió de papers per a embolcalls de basars, farmàcies, merceries, etc., gràcies a aquesta activitat va poder subsistir a la gran nevada del 46.

Encara que des de 1935 ja es rumorejava que aquest timbrat es traslladava a una altra ubicació, no és fins el 1949 quan se sol·licita de la Delegació d'Indústria el trallat d'aquest taller i la fusió del recentement adquirit Timbrados Miró a una nau de la seua propietat. La fusió dels dos tallers es realitza en aquest mateix any segons consta en aquesta Delegació en escrit de data 20 de setembre de 1949. El nou taller va quedar ubicat a la carretera de Borriana, núm. 38, i en l'expedient de fusió se citen les següents màquines: 7 rotatives de 52 mm per a paper de seda, 1 rotativa doble i 1 màquina per a timbrar paper de manila.

Després de la guerra d'alliberament el taller de J. Pallares va ser requisat i va passar a dir-se Unión de Hermanos Proletarios.

En 1950 torna a augmentar el consum de paper, per la qual cosa Timbrados Colomer davant l'allau de comandes va haver d'ampliar la seua producció amb la instal·lació de 2 màquines més per al timbrat de

Alguns exemples d'etiquetes de paper de seda timbrat.

1935

De totes les indústries timbradores només dos van subsistir després de la Guerra Civil, Ramón Colomer Blasco i Manuel Miró.

paper i dues més per a paper de manila per a un format de 64x88, per això aquesta indústria després de l'augment d'aquestes quatre màquines va quedar constituïda pels següents elements: 9 rotatives de 52 mm per a paper de seda, 1 màquina rotativa doble i 3 màquines per a timbrar paper de manila. (Tres de les màquines procedien de Timbrados Miró.)

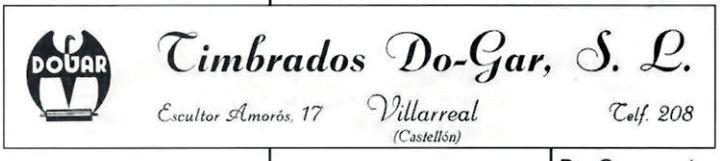
En la dècada dels 50 eren freqüents els talls de subministrament elèctric, que provocaven no pocs maldecaps a les indústries, ja que els interrompia la jornada laboral per mancança d'energia. Per a poder tenir en marxa la maquinària quan faltava el corrent elèctric, es van començar a instal·lar grups electrògens, que fabricaven la necessària energia i a més eren utilitzats per a l'arrossegament de la maquinària.

Vicente Aleixandre es va instal.lar al carrer Sant Josep l'any 1953, on va restar fins als setanta.

Malgrat l'augment de la seua producció, Colomer no era suficient per a fer front a totes les comandes, per això en 1953 van sorgir dues noves indústries en la nostra ciutat:

- La primera denominada DO-GAR estava situada en el carrer Escultor Amorós, núm. 17, sent la propietària per a la seua explotació la societat formada per Domingo Aguilella Moyano i Antonio García Estrugo, que van instal·lar dues màquines fabricades a Vila-real per la firma Pascual Aguilella per a timbrar paper. Aquest timbrat va tenir una vida efímera, ja que als 3 anys del seu funcionament, en 1956, i com a conseqüència de la gelada que va assolar la comarca de la Plana, va acabar amb la seua existència.

Do-Gar només fa funcionar durant tres anys.

- La segona també va ser creada per una societat anònima composta per Vicente Aleixandre i Vicente Gaya, denominada ALGET (Aleixandre, Gaya Envoltorios Timbrados). Es va instal·lar al carrer Sant Josep i encara que aquesta indústria es va dedicar més de ple al timbrat d'embolcalls per al comerç, també va timbrar infinitat de marques tarongeres i va estar en funcionament fins ben entrats els setanta, quan va deixar la seua activitat.

A partir de 1960, amb el naixement de les gran àrees comercials, va començar el declivi del paper de seda en aparéixer les bosses de malla que eliminaven la confecció de la taronja. Açò va suposar un brusc descens en el consum del paper, per la qual cosa aquest tipus d'indústries van haver de buscar en altres clients la seua supervivència. En el cas de Timbrados Colomer, com ja hem apuntat anteriorment, com que tenien instal·lades màquines per a la impressió de manipulats per a basars, es va dedicar al timbrat de tovallons de bars i botigues, a més d'embolcalls per a botelles i calçats, bosses per a supermercats i cobertes per a les caixes de taronges i verdures; açò li va permetre a aquesta indústria continuar funcionant fins l'any 1981, data en què va tancar definitivament les seues portes.

Amb el tancament d'aquesta indústria es va dir adéu a 62 anys d'intensa activitat timbradora en la nostra ciutat i u recorda amb nostàlgia aquelles dones embolicant taronges en els magatzems assegudes sobre coixins formant rogles i sense deixar de cantar i que al final de la jornada eixien amb el pèl ple d'aquell polsim de color or que els donava un aspecte màgic.

ONOFRE FLORES

bibliografia

- **Abad, Vicente.-** *Historia de la Naranja 1781/1939.* Comité de gestión de la exportación Valenciana (1984). Arxiu Municipal de Vila-real
- **Bodí y Congost, Salvador.-** *Apreciaciones sobre meteorología.* Carcagente Bicentenari de la toronja (1981)
- **Barrachina, Federico.-** *La crisis naranjera.* Castellón (1908)
- **Bou Gascó.-** *Estudio sobre el naranjo, limonero, cidro y otros árboles.* Castellón (1879). El Clamor de Castellón. (Febrero de 1908)
- **Lassala Emo, Manuel.-** *Nuestra exportación de naranja.* Valencia (1909)
- **LLueca Ubeda, Emilio.-** *La naranja en la Vall de Segó.* Ajuntament de Quartell (1995)
- **LLueca Ubeda, Emilio.-** *Polo de Bernabé y su tiempo.* Ajuntament de Vila-real (1989)
- **Sarthou Carreres, Carlos.-** *Geografía General del Reino de Valencia (Provincia de Castellón).* Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Castellón (1989)
- **Torres Faus, Francisco.-** *Notes sobre el conreu i comerç de la toronja al País Valencià i les Illes Balears durant el segle XIX. Actes del Congrés del Bicentenari de la toronja. Carcagente* (1983)

Algunes construccions rurals, com aquesta situada al Cami les voltes de la partida Carinyena, es troben en bastant mal estat de conservació.

La decoració en L'ÀMBIT RURAL

Alqueries, masos i decoracions rurals vila-realenques.

Un passeig pel terme ens permet gaudir d'un paisatge agrari sembrat de nombroses alqueries i masos i dels motius decoratius que no sempre s'hi troben ben conservats. En moltes ocasions es tracta de parets pintades amb elements geomètrics, vegetals i a base d'imitacions de plaques de marbre de diferents tonalitats. En altres, més excepcionals, trobem murs interiors pintats amb marines i motius colonials al costat de personatges vestits que reflecteixen la moda de mitjans del segle XIX o el món rural amb personatges de la societat tradicional. Molt habitual en aquest moment era decorar les habitacions amb perfils de marcs pintats en les

parets i amb angles reblits de cal·ligrafies. Malauradament un fet evident és que aquestes decoracions corren un risc immediat de desaparició, producte sobretot d'una protecció gens adequada quant a les exigències de control d'aquest apartat del patrimoni etnològic.

L'article que presentem se centra en la documentació i posterior estudi d'una petita mostra de motius i tipus decoratius reproduïts en els suports en què poden aparéixer conformats. En el moment d'elaborar aquest estudi és important destacar les dues vessants: la funcional o de producció/utilització i l'estilística; és per això que mantindrem un cert paral·lelisme entre ambdues línies d'investigació al llarg de la proposta de classificació.

Abans d'iniciar el treball de registre i classificació de les dades, es fa necessari concretar les diferents construccions que serveixen de suport als motius decoratius, siguen masos, alqueries, corrals o altres agrupacions funcionals. A continuació, definirem els tipus decoratius emprats en l'ornamentació, tant la pintura parietal o mural, els mosaics a base de fragments de taulells o pedres, com l'ample conjunt associat a la ceràmica arquitectònica (taulells, escultures de terracota, alitzars, teules decoratives, etc.). Finalment, realitzarem una classificació dels diferents motius decoratius trobats en funció del seu estil, tipus de suport i cronologia.

DEFINICIÓ DELS DIFERENTS TIPUS DECORATIUS

- PINTURA PARIETAL: realitzada generalment al fresc sobre els barandats o parets interiors de l'arquitectura. En la vessant decorativa trobem variables molt importants:

· Morfologia i temàtica del dibuix, descripció i ubicació d'aquest: figures humanes, animals, vegetals, motius geomètrics, fantàstics, mixtos o simbòlics.
· Descripció de la gamma cromàtica emprada.
· Inscripcions o símbols: interpretació, descripció i traducció.

També cal abordar l'anàlisi de la història formal:

· Cronologia i estil. Etapa cultural, tipologia, context històric.
· Estat de conservació. Desgast, acció antròpica i estat actual.
· Ubicació espacial. Emplaçament en l'arquitectura.

- MOSAICS: realitzats a base de pedres (cants de riu, llosetes, etc.) o fragments de ceràmica. En la vessant decorativa analitzarem:

· La morfologia i temàtica del dibuix representat, descripció i ubicació d'aquest.

- CERÀMICA ARQUITECTÒNICA: l'emprada en l'arquitectura amb funció decorativa o funcional. Classifiquem les peces pel primer referent, la quantitat:

· Una única peça (per exemple una placa indicativa).
· Peces complementàries que conformen un únic tema (per exemple, els taulells d'un paviment amb motius geomètrics entrellaçats o els que formen la figura de la imatge d'un sant pintada sobre manisetes).
· Diverses peces unides per una determinada contextualització.

El següent pas es refereix a l'anàlisi de la forma, bàsicament podem parlar de les següents:

· Plana, quan es pretén obtenir una superfície llisa, per exemple un paviment de taulells.
· En relleu, quan el resultat és una superfície amb relleu.
· En alt relleu, quan destaca del fons més de la meitat de la superfície, per exemple en una cornisa.
· En baix relleu, quan realça del fons menys de la meitat, per exemple una placa d'un fris.
· Semiexempta, quan únicament la peça està unida al fons per escassos punts d'unió, per exemple una placa beneitera.
· Exempta, peces de forma.

En la vessant decorativa trobem una sèrie de variables molt importants:

· Morfologia i temàtica del dibuix, descripció i ubicació d'aquest: figures humanes, animals, vegetals, motius geomètrics, fantàstics, mixtos, simbòlics.
· Descripció de la tècnica emprada: pintura, incisió, vidrat, envernissat, etc.
· Descripció de la gamma cromàtica.
· Inscripcions o símbols: interpretació, descripció i traducció.

El següent pas és una descripció de les principals característiques físiques:

· Tipus de cocció, tècnica terrissera (a torn, a motlle, en sèrie, a mà)

Finalment abordarem l'anàlisi de la història formal de la peça:

· Cronologia i estil. Etapa cultural, tipologia, context històric.
· Estat de conservació. Desgast, acció antròpica i estat actual.
· Ubicació espacial. Emplaçament en l'arquitectura.

- ESTUCATS: emprats en l'arquitectura amb funció decorativa o funcional. El primer referent d'aquestes peces és la quantitat. El següent pas ve referit a l'anàlisi de la forma:

· En relleu, quan el resultat és una superfície amb relleu.
· En alt relleu, per exemple una cornisa; o en baix relleu.
· Semiexempta i exempta, peces de forma.

En la vessant decorativa trobem les següents variables:

· Morfologia i temàtica; descripció i ubicació d'aquest:

figures humanes, animals, vegetals, motius geomètrics, fantàstics, mixtos, simbòlics, etc.

DEFINICIÓ DELS DIFERENTS SUPORTS DELS MOTIUS DECORATIUS

- SOBRE ELEMENTS VERTICALS:

· Murs: de cerca, de façana, mitjaners, de càrrega, de contenció, de revestiment, etc.
· Sòcols.
· Elements de distribució, barandats.

- SOBRE ELEMENTS DE CORONAMENT:

· Cornises.
· Escopidor.
· Gotasses.
· Altres.

- SOBRE BUITS EN ELS MURS:

· Finestres.
· Portes.
· Balconades.
· Altres.

- SOBRE ELEMENTS HORITZONTALS:

· Bigues.
· Sòls. Segons la tipologia: en soga, espina, geomètrics, irregulars, etc. Segons els materials: pedra, lloses, cants de riu, grava, terra, taulells, etc.

- SOBRE ELEMENTS AMB INCLINACIÓ:

· Rampes.
· Esglaons i replanells.

- SOBRE COBERTES:

· Simples (a una o dues aiguavessants).
· A quatre aigües.
· Polièdrics.
· Compostos.
· En forma de cúpula.

- SOBRE ALTRES ELEMENTS:

· Arcs i voltes.
· Elements exempts: pous, desaigües, séquies, basses, llars, etc.

EXEMPLES

PINTURA PARIETAL

ALQUERIA DE SANT ALBERT

Les parets interiors i sostres de la planta baixa estan pintats al fresc amb motius geomètrics i vegetals que emmarquen rectangles de fons blau. La meitat inferior de les parets de la capella de l'alqueria les recorre un sòcol de vora un metre d'amplària que simula marbre roig. Les parets del vestíbul presenten decoració pintada en groc, geomètrica i vegetal, i base d'imitacions de plaques de marbre negre en el sòcol. La resta de la planta baixa està pintada en blau sense motius de cap tipus.

Les parets de l'habitació situada en el primer pis a l'angle nord-est de l'edifici, acullen paisatges emmarcats per cortinatges blancs que pengen d'una barnilla representada al sostre. Al punt central d´aquest hi ha una garlanda vegetal enriquida amb tres coloms. Hi ha set paisatges representats, dels quals destaca una marina que combina motius venecians i colonials amb personatges vestits a la moda de la segona meitat del segle XIX. La resta de les habitacions dels primer pis estan decorades amb el mateixos motius geomètrics i vegetals.

ALQUERIA DE BOU

L'entrada a l'arquitectura correspon a una habitació/vestíbul amb les parets pintades amb motius que representen pedres esquadrades en gris i blanc. En algunes habitacions de la planta baixa i sobretot al primer pis les parets estan pintades al fresc amb motius geomètrics i vegetals que emmarquen rectangles de color blau. La meitat inferior de les parets de l'alqueria les recorre un sòcol de vora un metre d'amplària que simula diferents tonalitats de marbre gris.

Motius geomètrics i vegetals, socols simulant marbre i garlandes decoren l'Alqueria de Bou.

Al punt central del sostre de les habitacions del primer pis hi ha garlandes vegetals.

ALQUERIA DELS COMTES DE TRÈNOR (ARA DE MARÍN)

Al primer pis de l'arquitectura s'hi troben les sales més luxoses; l'habitació més important té representades les pintures més riques de les trobades al terme, juntament amb la de Sant Albert. Aquestes pintures es relacionen amb tres paisatges agraris de la Plana on s'hi representen personatges de la societat tradicional; en una de les parets longitudinals s'aprecia una vista panoràmica del poble veí d'Almassora i en l'altra una vista similar però en aquest cas del nucli històric de Vila-real, amb l'església i campanar de l'arxiprestal, Sant Pasqual i la séquia major al seu pas per la localitat. El sostre d'aquesta mateixa sala té representat un artesonat de fusta també pintat al fresc; mentre el sòcol està pintat de color gris amb una sanefa que representa

Entre els paisatges de l'alqueria tenim una vista d'Almassora cap al 1870.

També cap al 1870 tenim aquesta imatge del pont del ferrocarril i el pont Nou.

taulells amb motius vegetals (fulles de figuera).

Les parets interiors i sostres del primer pis estan pintades al fresc amb motius geomètrics i vegetals que emmarquen perfils de marcs de color beix i groc sobre fons clar entre columnes al gust neoclàssic. La meitat inferior de les parets de l'habitació del dormitori les recorre un sòcol de vora un metre d'amplària que simula plaques de marbre roig i gris; i al sostre també s'hi troba pintat al fresc un artesonat de fusta.

ALQUERIA DE MEDRANO

Encara que aquesta arquitectura ha desaparegut, considerem fonamental incloure-la per a un estudi de conjunt de la decoració. Els elements decoratius de l'interior de l'edifici es caracteritzen per la plena adopció dels trets formals de l'estil neoclàssic: pintura al fresc de déus mítics, sanefes de remat de les parets, animals fantàstics, etc.

EL MOLÍ DE LA ROQUETA

La façana exterior i alguna de les habitacions de l'habitatge domèstic presenten una decoració policroma a bandes de diferents tonalitats: negra, blava i rogenca al costat de diferents motius estilitzats.

ARQUITECTURA NÚM. 4

Les parets interiors de l'edifici estan pintades de color blanc amb sòcol de tonalitat blava i motius geomètrics, semicercles, de color roig en la mateixa superfície.

ARQUITECTURA NÚM. 9

Es tracta del tipus d'arquitectura més

Aquesta construcció situada al Camí les voltes és de les mes senzilles del terme de Vila-real.

senzilla de les trobades al terme de Vila-real: una única habitació amb llar de foc. La paret interior està pintada de color blanc amb sòcol de vora un metre d'amplària de tonalitat grisenca i sanefa negra amb motius geomètrics entrellaçats. Tanmateix, el més bell motiu representat es troba a la paret del fons, on es distingeix una única escena amb un personatge barbat vestit a la manera tradicional i paraigües, que està flanquejat d'elements arboris mediterranis: un xiprer, una palmera, arbusts, etc. El cel està poblat d'aus.

RELLEU

ALQUERIA DE SANT ALBERT

En la capella o oratori, dedicat a Sant Albert, hi ha un altar amb la part frontal presidida per una circumferència buida que està flanquejada per dues columnes d'estil neoclàssic elaborades en baix relleu.

MASIA LAS ABEJAS

Les façanes exteriors de la construcció

les recorre un conjunt d'elements en alt relleu que representen motius vegetals i garlandes.

La masia Las Abejas va ser una casa d'oci. En ella destaquen les garlandes vegetals.

L'HORT DE PUCHOL

Als buits de les façanes exteriors hi ha motllures estucades i pintades de color blanc de forma circular. Balustrades de gelosia en les balconades de l'edifici.

L'ALQUERIA DE POLO

Els buits de les façanes s'han decorat amb motllures geomètriques pintades de color blanc.

ARQUITECTURA NÚM. 5

La façana principal del mas té una porta

en forma d'arc de punta d'ametlla o ogival estucat i pintat de color blau.

Al Camí Bellot es troba aquest mas simple on destaca l'arc en punta d'ametlla de la porta.

EMPEDRAT

ALQUERIA DE SANT ALBERT

Entrada de carro que conserva una franja d'empedrat de cants de riu de petit volum, que està destinat a facilitar el pas dels animals.

ALQUERIA DE SANT JOSEP

El terra del porxo de la façana principal i d'accés també a la capella conserva

un empedrat de xicotets cants de riu que representa motius geomètrics: circumferències de vora un metre de diàmetre i creus inscrites en circumferències del mateix volum.

Aquesta alqueria complexa déu el seu nom a la imatge de Sant Josep de la façana principal. El seu estat de conservació és excel·lent

ALQUERIA DE BOU

Vestíbul de la planta baixa, que presenta una franja d'empedrat de cants de riu

L'Alqueria de Bou està situada al Camí Assagador de la partida Carinyena.

que combina franges llises amb motius geomètrics: cercles, quadrats, rombes, etc.

MANISETES DE CERÀMICA

L'acció rapinyaire dels col·leccionistes ha provocat que aquests taulells pintats hagen estat desproveïts dels indrets originals (cuines, escales, etc.) en les construccions més luxoses: alqueria de Sant Albert, alqueria de Bou, alqueria de Medrano, etcètera.

CAPELLETES I PANNELLS CERÀMICS

Amb la imatge religiosa pintada a mà sobre les manisetes, la seua ubicació és diversa: a la vora dels camins sobre un pilar i un remat amb una o dues aiguavessants i una creu, en el camí Sant Jordi per exemple; dins d'un nínxol practicat a la paret de la façana principalment, de vegades dins d'un ribàs o de la tanca d'un edifici, com passa en el Mas del Povil amb la imatge de la Verge de Gràcia i Sant Josep. I majoritàriament pannells de ceràmica que estan ubicats en les façanes de les arquitectures, com per exemple en la finca de la Farola amb la imatge de Sant Vicent Ferrer i una altra dedicada a la Verge dels Desemparats o en l'alqueria de Sant Josep amb la imatge de Sant Josep amb el nen.

ARQUITECTURA NÚM. 2

Els taulells es troben sobre el banc corregut de la façana principal. Es tracta més aviat d'una combinació de taulells que presenten motius florals uns, animals d'altres i finalment figurats, en alguns dels quals s'hi consignen proverbis populars: Con pan y vino se anda el

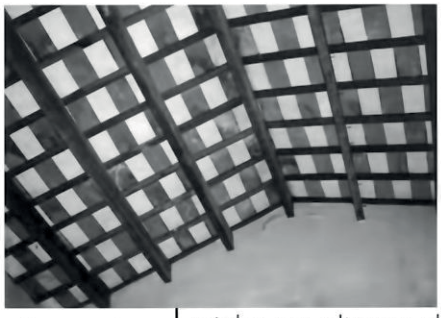

A la façana principal podem vore uns taulells amb motius florals, animals i figurats.

camino, Amistad la que se quiera pero la cebada a veinte la fanega.

ARQUITECTURA NÚM. 3

El pla de la coberta està format per

En aquest mas simple situat al Camí Masia del Palleter trobem aquesta curiosa coberta.

rajoles que alternen el color roig i blanc com si d'un tauler d'escacs es tractara.

CONCLUSIONS

Una vegada hem realitzat el recull d'una mostra dels elements decoratius i en base a la metodologia que proposem, podem establir unes diferenciacions en el moment d'estudiar la decoració de l'hàbitat rural tradicional de la localitat.

En primer lloc, el condicionant econòmic és molt important quan es determina el tipus de decoració i la influència d'aquesta. D'aquesta manera únicament un nombre molt limitat d'edificacions té una rica decoració, sia per la important superfície que cobreix sia per la riquesa de motius i tècniques decoratives utilitzades. D'acord amb aquestes premisses podem observar que en la gran majoria de les arquitectures més luxoses la decoració es relaciona amb la darrera reforma o es tracta d'una construcció ex novo de mitjan del segle passat. En aquest moment, l'impacte de la composició neoclàssica és considerable en l'ordre i simetries aconseguides a més de les decoracions interiors emprades. Principalment la podem observar en les següents característiques:

· Pintura mural que imita clarament al primer i fins i tot al segon estil pompeià: imitació de pedres treballades i de plaques de marbre de diferents tonalitats, motius dentats, etcètera.
· Decoració en relleu: frisos, motllures, metopes, columnes i pilastres, capitells, i la resta d'elements clàssics.
· Decoració exempta: columnes d'estil jònic, cràteres i càntirs, etc.
· Frisos de ceràmica i pannells de taulells pintats.

Amb la plasmació d'aquestes reformes s'eliminaren gran part dels elements decoratius de les èpoques anteriors.

D'altra banda, podem observar en els habitatges més modestos que la tradició decorativa es manté continuant amb els models ja presents en el començament de l'edat moderna. Bàsicament es tracta de motius elaborats a base de franges i filets, sòcols pintats, sanefes amb motius geomètrics o florals imitant als esgrafiats, etc. Es tendeix a uns colors interiors i exteriors de tonalitat viva: vermelló, blau celest o blau marí i a la presència d'algunes imatges sacres. També té la seua importància l'art personal, aquell que no podem inserir intrínsecament dins d'unes modes o tendències. Parlem sobretot de la presència de pintures murals figurades aïllades, arcs, jocs cromàtics i de textures amb rajoles, pedres (basalt, arenisca, conglomerat fluvial, etc.), taulells o teules, reutilització de columnes, pedres treballades, etc. Aquest art reflecteix sense dubte uns gustos individuals de gran interés de cara a conéixer les tendències quasi personals del propietari.

Finalment, volem assenyalar que la destrucció dels elements tradicionals del nostre hàbitat rural juntament amb la presència d'una moda actual de prefabricats industrials està abocant a la pràctica desaparició dels elements decoratius tradicionals del medi rural.

ELEMENTS DECORATIUS EN LES DIFERENTS ARQUITECTURES RURALS*

TIPUS DECORATIUS	ALQUERIA/ MAS SENZILL	ALQUERIA/ MAS SIMPLE	ALQUERIA/ MAS COMPLEX	CASA D'OCI	MOLINS	VENTES
PINTURA PARIETAL FIGURADA	1		2	1		
PINTURA PARIETAL GEOMÈTRICA/VEGETAL	5	20	19	8	2	
EMPEDRATS			3			
CERÀMICA ARQUITECTÒNICA		3	9	4		
PANNELL/FRIS DE CERÀMICA	3	14	8	2	1	
RELLEUS/ESTUCATS	6	22	11	12	1	

LOCALITZACIÓ DE LES ARQUITECTURES

DENOMINACIÓ	LOCALITZACIÓ	PARTIDA	TIPOLOGIA	ESTAT DE CONSERVACIÓ
ALQUERIA DE SANT JOSEP	TERCER SEDENY	CARINYENA	ALQUERIA COMPLEXA	EXCEL·LENT
MOLÍ DE LA ROQUETA	CAMÍ MOLÍ DE LA ROQUETA	CARINYENA	MOLÍ FARINER	REGULAR
ALQUERIA DE SAN JOSÉ	TERCER SEDENY	SOLADES	ALQUERIA COMPLEXA	EN BON ESTAT
MASIA LAS ABEJAS	CAMÍ PALMERAL	PLA REDÓ	CASA D'OCI	EN MAL ESTAT
ALQUERIA DE MARÍN	CAMÍ VORA RIU	SOLADES	ALQUERIA COMPLEXA	EN BON ESTAT
ALQUERIA DE BOU	CAMÍ ASSAGADOR	CARINYENA	ALQUERIA COMPLEXA	REGULAR
ALQUERIA DE SANT ALBERT	TERCER SEDENY	CARINYENA	ALQUERIA COMPLEXA	EN MAL ESTAT
ARQUITECTURA NÚM. 1	CAMÍ DEL CEDRE	SOLADES	ALQUERIA SIMPLE	EN MAL ESTAT
ARQUITECTURA NÚM. 2	CAMÍ CARRETERA	PLA REDÓ	MAS SIMPLE	REGULAR
ARQUITECTURA NÚM. 3	CAMÍ MASIA DEL PALLETER	PLA REDÓ	MAS SIMPLE	REGULAR
ARQUITECTURA NÚM. 4	CAMÍ BELLOT	PINELLA	MAS SIMPLE	REGULAR
ARQUITECTURA NÚM. 5	CAMÍ BELLOT	PINELLA	MAS SIMPLE	REGULAR
ARQUITECTURA NÚM. 6	CARRETERA ONDA-VILA-REAL	PINELLA	MAS SIMPLE	EN BON ESTAT
ARQUITECTURA NÚM. 7	SEDENY DEL POU DEL CARME	PINELLA	MAS COMPLEX	EN BON ESTAT
ARQUITECTURA NÚM. 8	CAMÍ LES VOLTES	CARINYENA	CASA D'OCI	EN MAL ESTAT
ARQUITECTURA NÚM. 9	CAMÍ LES VOLTES	CARINYENA	ALQUERIA SENZILLA	EN MAL ESTAT

(*) El quadre s'ha elaborat en base a un estudi global de 335 arquitectures que es troben disseminades pel terme.

FERNANDO LÓPEZ BRAVO
JOSEP BENEDITO NUEZ
JOSÉ MANUEL MELCHOR MONSERRAT

bibliografia

- **Almela Carda, J.** , *Ja ho vorem*. Revista Cadafal, Vila-real. (maig de 1981)
- **Andrés Riofrío, J.** , *La alqueria y el maset*. Revista Narria, Estudios de artes y costumbres populares, Provincia de Castellón, núm. 17, Universidad Autónoma de Madrid, Madrid. (1980)
- **Bautista i García, J.D.** *L'alqueria de Sant Albert. Una interesant construcció rural*. Revista Cadafal, Vila-real. (setembre de 1984)
- *L'alqueria de la Mayorazga*. Revista Cadafal, Vila-real (setembre de 1985)
- *Arquitectura en perill*. Revista Poble, núm. 1, Vila-real. (1995)
- **Benedito, J. López, F. i J.M. Melchor**. *L'arquitectura rural tradicional a Vila-real*. Ajuntament de Vila-real, Delegació de Cultura. (1999)
- **Bernat Esplugues, J.F.** *El molí de la Roqueta. Una possible relació entre la toponímia i l'onomàstica*. Revista Poble, núm. 5, Vila-real. (1996)
- **Domingo Pérez, C.** *La Plana de Castellón. Formación de un paisaje agrario mediterráneo*. Castelló. (1983)
- **Doñate Sebastià, J.** *El Bovalar de Vila-real*. Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, LXII, Castelló. (1986)
- **Font Jericó, E.** *Anem al tros (2). Passejant pel nostre terme*. Revista Poble, 6, Vila-real. (1996)
- *Anem al tros (3). Passejant pel nostre terme*. Revista Poble, 7, Vila-real. (1996 a)
- **García Lisón, M.; Zaragozá Catalán, A.** *Arquitectura rural primitiva en secà*. En Poblament, arquitectura, condicions de la vida domèstica. Temes d'Etnografia Valenciana, vol. I, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València. (1983)

en arrendamientos. Revista Cadafal, Vila-real. (setembre de 1994)
- **Juan Nebot, M.J.** *Villarreal siglo XX*, vol. I i II, Imp. Miralles, Vila-real. (1985)
- **Llop, E.** *Estudio gráfico de la villa neoclásica del Sr. Luis Medrano*. Revista Cimal en col·laboració amb el COAV, Delegació de Castelló, València. (1983)
- **Mercado, S.** *Poblament, arquitectura, condicions de la vida domèstica*. Temes d'Etnografia Valenciana, Vol. I, Institut Alfons el Magnànim, Diputació de València, València. (1983)
- **Mezquita Broch, F.** *Transformaciones agrarias en Villarreal 1856-1970*. Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, LVII, Castelló. (1981)
- **Obiol Menero, E.M.** *La dualidad espacio rural-espacio urbano en la Plana de Castelló*. Estudis Castellonencs, núm. 2, Diputació de Castelló, Castelló. (1984)
- *Toponimia rural de Vila-real*. ed. Caja Rural Católico-Agraria, Coop. de Crédito, Vila-real. (1987)
- **Traver García, B.** *Historia de Villarreal*, Estudi tipogràfic de Juan Botella, Vila-real. (1909)
- **Usó i Mezquita, V.** *L'alqueria dels frares amaga pintures del XIX*. Diario Mediterránio, Castelló. (22 de enero de 1995)
- *Testimonis de pedra*. Revista Poble, 0, Vila-real. (1995b)
- *L'alqueria dels frares*. Revista Poble, núm. 13, Vila-real. (1996 a)
- *El molí de (la) Roqueta*. Revista Poble, núm. 5, Vila-real. (1996 b)
- *El corral de Galindo*. Revista Poble, núm. 16, Vila-real. (1996c)

(1899-1936)

MOSSÉN ASENSIO

Història d'un capellà militar i intel·lectual.

Si el 14 de juny de 1938 acabava la Guerra Civil al terme de Vila-real, el conflicte es va allargar fins l'1 d'abril de 1939 a tot l'estat: 60 anys ens contemplen! Potser cap vila-realenc recorda ja aquesta data com a sinònim de victòria de ningú sobre ningú, perquè amb aquella guerra van perdre tots, però, tal vegada, sí que puguem resignar-nos a recordar-la com el dia en què bombes i metralla ens començaven a abandonar, tal vegada, per sempre, malgrat les penúries d'una llarguíssima postguerra.

Mossén Enric Elies Asensio Llorca va nàixer el 9 d'abril de 1899 i va morir la nit del dissabte 22 d'agost de 1936.

Potser tenen raó els qui identifiquen el comunisme com el feixisme dels pobres, perquè en aquell temps hi havia molta pobresa, molt de feixisme i molt de comunisme; però també va haver-hi molt de maniqueisme (tots bons a un costat i tots roïns a l'altre), molt d'anarquisme revolucionari maximalista, molta demagògia i , sobretot, molta ignorància, molt d'analfabetisme i molta gent extraordinària, de tots dos bàndols, que va perdre la vida només pel fet d'haver nascut, potser, massa prompte. Però també hauríem de tindre clar que la Segona República fou, sobretot, un intent prou seriós d'implantar una democràcia liberal a l'estat espanyol en un temps on hi havia pocs liberats i pocs demòcrates.

El que no comprendrem mai, almenys des d'un punt de vista plural i democràtic, és la reincidència, potser d'una minoria inculta, en ostentar simbologies anacròniques o en declarar-se hereus dels que organitzaven alçaments armats (part de l'esquerra) contra el primer govern de la història d'Espanya elegit, amb el vot de les dones, per vertader sufragi universal, d'una banda (Astúries, octubre del 34), i sublevacions militars recolzades pel poder econòmic (part de la dreta) d'altra banda (Melilla, juliol del 36).

Un dels personatges més importants del Vila-real d'aquells temps fou mossén Enric Asensio Llorca. Potser el fet de ser germà de la meua iaia paterna, Maria Vicenta, m'haja influït a l'hora de llançar-me a buscar dades sobre la seua persona, però també haver llegit el seu nom en un llibre d'història no local.

Resulta que fa ja uns quants anys vaig comprar els dos volums de l´obra El nacionalisme agrarista valencià del borrianenc Vicent Franch i Ferrer, on a més de la vida i obra de la figura central del llibre (l´artanenc Vicent Tomàs i Martí, mort de tifus al febrer del 1924), escriu sobre els primers aplecs valencianistes (els mateixos que recuperarien els Lluïsos als anys setanta) que es feren a la Plana Baixa durant els anys anteriors a la dictadura de Primo de Rivera (el de 1923 que s´havia de fer a Vila-real, en agost d´aquell any –el cop militar fou en setembre-, fou suspés, segons el llibre, per altres motius: el caciquisme dels radicals lerrouxistes...).

La meua sorpresa, però, arribà a la pàgina 236 del primer volum quan tracta dels aplecs nacionalistes de Betxí i, concretament, del celebrat el 3 d´agost de 1921 on explica les adhesions rebudes a l´aplec: *"...Vicent Pertegàs de Tales en representació de la Joventut Catalanista de Tortosa; de Nostra Parla de Barcelona per una lletra de Blanquer, i de l´Acadèmia Valencianista. I les personals de Vicent B. Gimeno, de Nules; Enric Asensio, de Vila-real..."*

Naturalment, en arribar a l´esmentat paràgraf, em van vindre a la memòria el munt de llibres antics que hi havia podrint-se, literalment, pels calaixos i els armaris de ca la iaia quan jo era menut. Aquell home, no solament seria un bon capellà, aquell oncleavi que, per qüestions cronològiques, no vaig arribar a conéixer era, potser, un intel·lectual! –vaig concloure. Però, paciència, semblava mentida que em deixés portar, sobtadament, per fantasies o per sentimentalismes inoportuns quan d´Enrics Asensios en deurien haver a cabassos al Vila-real de 1921! A més, si no deia res de "mossén" podria, també, tractar-se d´una altra persona –vaig pensar... Allò no n´era prou. I vaig seguir llegint.

La prova definitiva no em va arribar fins la pàgina 243 del llibre de Franch, en analitzar els actes del *"Tercer Aplec Valencianista de Betxí (1922)"* i les adhesions rebudes, que van superar amb escreix les de l´any anterior. Concretament, de Vila-real, cita Franch els següents: *"Miquel Cantavella, regidor de l´Ajuntament; Manuel Usó Molina, regidor també de l´Ajuntament; del Sindicat Catòlic Agrícola; Vicent Marco, regidor; Manuel Rius, canonge arxiprest de Tortosa; Cor Els XIII i Francesc Saborit"*.

A continuació, i en la mateixa pàgina (243, vol.1), fa esment dels assistents tot començant pels de Vila-real i en aquest ordre: *"Mossén Pasqual Nàcher, mossén Enric Asensio, Josep Ayet, Joan Baptiste Vicent, Francesc Moreno, Lluís Rius, Serafí Ferrer, Josep Martín, Serafí Lloret i Baptiste Ayet"*. Ara ja no hi havia cap dubte, perquè mossén Asensio era, segons li havia sentit contar a mon pare, reiteradament, aquell tio capellà que en vindre la guerra va confiar-li les joies de la Mare de Déu de Gràcia a l´avi Vicent perquè les soterrara a l´hort de Sant Cristòfol i en aquell lloc exacte on, cada vegada que passàvem pel davant, apuntava el dit índex del meu progenitor.

Mossén Asensio va soterrar les joies de la Mare de Déu de Gràcia a l´hort de Sant Cristòfol per tal de protegir-les.

Evidentment, es tractava del jove Enric Asensio Llorca, sotsdiaca des del 10 de juny de 1922, que seria ordenat sacerdot a Tortosa el dia 23 de maig de l´any 1924 i que va cantar missa a l´Església Arxiprestal de Vila-real el 29 de juny del mateix any, i va ser apadrinat per sa mare, na Vicenta, i per n´Enric Vinyes, i va oficiar el rector del Seminari de Tortosa, en Vicent R. Nadal, i va ocupar la sagrada càtedra el prevere Joaquim Balaguer. Useres va ser el seu primer destí dins la diòcesi de Tortosa, va marxar al poc de temps (1925) com a capellà militar a les Illes Balears, a les Canàries i, finalment, a Ceuta, per tornar a Vila-real, ja en temps de la República (1931), després de la reforma militar d´Azaña.

El 6 de setembre de 1931 prenia possessió del càrrec de consiliari de la Caixa Rural (com fa constar Sr. Vicente Mata en *Hª de la Cooperativa Católico Agraria y Caja Rural de Villarreal, 1919-1994, p.153)*, va ser un gran impulsor dels sindicats obrers catòlics de la ciutat i de la federació d´obrers catòlics de la província de Castelló (FOC) que va tindre la seu social a Vila-real ("El Sindicat"), des del moment de la seua fundació (1931), als mateixos porxes de la plaça de la Vila (on hi ha, ara mateix, l´oficina bancària adjunta a la principal). Mossén Enric Asensio va portar a terme una gran activitat social i cultural, pensant sempre en la formació dels joves treballadors, de manera que el mateix Pasqual Chabrera Quemades, dirigent ugetista i futur alcalde de la ciutat (en febrer de 1936, després del triomf del Front Popular), va recomanar als càrrecs de la UGT que seguiren plans de formació semblants als iniciats per mossén Asensio –segons testimoni oral d´alguns dels dirigents de la joventut obrera catòlica d´aquell temps, de la qual formaven part, entre d´altres, Josep Pasqual Renau Broch, Enric Cortés Girona, Carles Llorens Salais, Vicent Mata Albella o Vicent Ramon Petit Ramos.

També va tindre al seu càrrec l´ermitori de la Mare de Déu de Gràcia on, entre d´altres mesures modernitzadores, va decidir treure-li el mantell que cobria la talla gòtica de la Mare de Déu per tornar a la imatge primitiva, sense ornaments, cosa que va quedar palesa, des d´aleshores, en les fotografies que Serra va fer-li a la talla natural. D´aquesta circumstància també hi ha testimonis escrits al llibre de mossén Manuel Juan *(Villarreal siglo XX, vol.2,*

L'any 1931 va ser nomenat consiliari de la Caixa Rural des d'on impulsà els sindicats obrers catòlics.

p.123): *"El arcipreste Pedrós le nombró capellán del ermitorio de la Virgen y se movía con celo infatigable en éste y en otros campos del apostolado: prensa, Sindicato Agrícola, círculo de estudios, obreros católicos... Fue ahora cuando al riquísimo manto que lucía la Virgen en las grandes solemnidades y que regaló, en su día, doña Sofía Miquel de Puchol, hubo que hacerle una compostura para ajustarlo mejor a la sagrada imagen; pero la idea que perseguía el capellán de la Virgen era que la antigua imagen de la Patrona fuera venerada por el pueblo, desprovista de ropajes superpuestos y de otros adminículos postizos y empezó a divulgar la fotografía de la preciosa talla del siglo*

Encara que després es faria càrrec de l'ermitori de la Mare de Déu de Gràcia, primer va cantar missa a l'Església Arxiprestal.

XIII, en su genuina versión original, a fin de que no causara extrañeza cuando decidieran presentarla libre de prendas y piezas añadidas. Era uno de los múltiples aspectos que ofrecía la polifacética actividad de don Enrique". Un altre càrrec molt important que va exercir fou el de director de la Congregació de Lluïsos, substituint en Josep Maria Rubio, en els difícils mesos anteriors al conflicte civil (1936).

De caràcter obert i de mentalitat avançada al seu temps, va ser una persona dinàmica lliurada a l'acció social catòlica, segons tots els testimonis consultats. També hi ha testimonis sobre la seua mort, com ara les memòries hològrafes de na Conxa Beltrán (neboda de mossén Benet Traver): *"Sábado, 1° de agosto: durante la noche han prendido a D. Enrique Asensio, Pbro.,coadjutor de la Arciprestal, Capellán de Acción Católica, Consiliario del Sindicato Agrícola Católico y de la Asociación Provincial de Maestros Católicos, etc. También han prendido al Rdo. D. Agustín Torres, del partido carlista..."* Més endavant deixa constància de la data de la seua mort. *"Sábado, día 22 de agosto. Desaparece de la población, durante la noche, Luis Rius Arrufat. Esta madrugada entre la una y las dos ha desaparecido del pueblo la tribu que vino anoche, llevándose de la cárcel a todos los presos que había. Estos eran: Rvdo. D. Enrique Asensio, Rvdo. Bruno Cabedo Moreno, Rvdo. D. José Avellana Guinot, Carlos Sarthou Francesc..."* fins un total de 17 noms. En la pàgina següent, l'evidència de la mort: *"Domingo, 23 de Agosto. Son hallados los presos hijos de esta población que se los llevaron ayer en las inmediaciones de Moncófar, muertos a tiros y mutilados horriblemente por los revoltosos"*. També Manuel Juan Nebot (opus cit.; vol.2, pp. 155-156) dóna testimoni d'aquests fets: *"En los últimos instantes, don Enrique Asensio, en nombre de todos, se dirigió al piquete de milicianos diciéndoles que ellos eran inocentes de lo que estaba ocurriendo en España, pero que, no obstante, les perdonaban de corazón. Y volviéndose a don José Avellana, hermano en el sacerdocio, y dándole el abrazo de despedida, adiós, Pepe –le dijo- aquí se ve que no hay solución. Probablemente aprovecharía esos breves segundos para pedirle, al oído, la absolución sacramental y se la impartirían mutuamente, en ese momento supremo de la vida. El grupo estaba integrado por veintidós personas. Era el 22 de agosto de 1936".*

Evidentment, també la Historia de los Luises, publicació anònima de finals de la dècada dels quaranta (p. 38), es fa ressò d'aquests fets : *"Rubricó el sacrificio de la Congregación el asesinato de su director, Rvdo. Don Enrique Asensio, que cayó víctima de las hordas bárbaras por su inmenso amor a la juventud de Villarreal, a los obreros y a las cuestiones sociales"*. Hi ha testimonis orals, d'antics dirigents de les joventuts obreres, de la seua amistat amb un grup de famílies de raça gitana a la qual formava i facilitava tota classe d'articles de primera necessitat.

Aquests i d'altres testimonis que, de segur, encara no hem pogut copsar, demostren que mossén Enric Asensio Llorca fou, com a mínim, una gran persona, un perfecte capellà, un senzill catòlic, un intel·lectual compromés, un actiu sindicalista i, fins i tot, un valencianista assenyat. El seu tarannà i la seua dedicació amb els joves dels cercles obrers catòlics també són recordats pels vila-realencs de més edat, quan acabem de sobrepassar el centenari del seu naixement: *"Enrique Elías Asensio Llorca"* –com diu als arxius parroquials- va nàixer el 9 d'abril de 1899 a Vila-real a les 7 de la matinada, i va ser batejat a l'Església Arxiprestal, el dia següent, per mossén Manuel Arín. Fill de Vicent i Vicenta i nét de José Asensio i Pasquala Aparici, d'una banda, i de Vicente Llorca i Marcelina Ortells, d'altra banda, i van ser els padrins de bateig Enrique Viñes Girona i Rosario Girona Rubert.

Per acabar, un vot per la pau, el pluralisme i la tolerància, així com un prec als coneguts, amics i familiars de mossén Enric Asensio Llorca, perquè, entre tots, puguen conservar i preservar per al futur la seua memòria. Moltes gràcies a tots!

ANTONI PITARCH FONT
Llicenciat en Geografia i Història

Estudi del quadre de
SANT GERONI

Autor de la Restauració: Òscar Rubert.

Ací podem veure l'estat de la taula de fusta damunt la qual està pintada la imatge de Sant Geroni.

Aquest quadre té unes reduïdes dimensions ja que només medeix 257 x 189 mil·límetres.

NFORME REFERENCIAL

PROPIETARI
Nom: Família Mompó-Fuster
Adreça: Vila-real

POSSEÏDOR
Nom: Ajuntament de Vila-real.
Cedida al Museu Municipal
Adreça: Plaça Major, Vila-real

MITJANCER
Nom: Mª Gràcia Molés
Adreça: Ajuntament de Vila-real

OBRA
Tipus d´objecte: Pintura
Tema: Imatge religiosa. Sant Geroni
Tècnica i materials: Oli sobre taula
Dimensions: 25´7 cm x 18´9 cm. Disposició vertical
Títol o inscripcions: Cap. Tampoc hi ha signatura
Datació: Segle XVII
Localització: Escola Valenciana
Conjunt: Peça individual

AUTORIA
Autor: Anònim
Època i escola: Influència de Ribalta. Valenciana
Dades biogràfiques: Desconegudes
Obres d´interés: Desconegudes
Autor de la restauració: Óscar Rubert.

Aquest és l'aspecte de la imatge de Sant Geroni després de realitzar la restauració.

En el detall de la pedra es pot apreciar fins a quin punt s'havia perdut el color.

El mateix fragment de la pedra al pit després de la restauració.

CONJUNT ANALÍTIC

ANÀLISI HISTÒRICA
Canvis de propietat i ubicació:
Domicili particular de la família.
Ajuntament de Vila-real
Restauracions precedents:
No hi ha hagut

ANÀLISI ESTÈTICA
Representació formal: Imatge de Sant Geroni en el seu retir.

Dins d´un escenari vegetal, la figura apareix en posició agenollada i actitud penitent. Iconogràficament trobem tots els distintius habituals, el lleó als peus, la pedra al pit, el crani a la mà i, penjades d´una branca, les vestimentes i el barret de cardenal, també sobre una roca en altres representacions.

Sobre un sòl irregular, en primer terme i centrada, queda situada la imatge protagonista, darrere d´ella, el cap del lleó i, als voltants, vegetació variada, brosses, matorrals i arbres. Al fons, unes muntanyes i, provenint d´elles, una cascada i el seu curs d´aigua.

Sant Geroni, està personificat com un home d´edat avançada, però amb una destacable complexió física, sense cabell i amb una llarga barba blanca. El sant veu limitada la seua nuesa per una tela també blanca que li cobreix les caderes.

Estén el braç esquerre amb un crani a la mà i es pega amb la pedra, a la mà dreta, contra el pit.

Sant Geroni (340-420). Sacerdot i doctor de l´església fou conseller del papa Sant Damas, de qui va rebre l´encàrrec de revisar i traduir la Bíblia durant el període eremític que va passar a Betlem. En altres representacions podem acompanyar-lo amb instruments de treball, l´anomenat scriptorium, la maqueta de l´església per la seua posició com a doctor o un àngel amb la trompeta del Judici Final.

Apreciació estètica: L´autor resol la representació sense rellevàncies. Descriu amb prou detallisme la vegetació, la fisonomia i la musculatura, és, fins i tot, anecdòtic en els elements compositius dels paisatge llunyà, però al mateix temps deixa parts poc definides, com les cames, de pinzellada sinuosa i inconcretes en la seua anatomia.

ANÀLISI MATERIAL
Es tracta d´una pintura de xicotetes dimensions.

Com a suport tenim una tauleta de fusta d´una única peça i amb la fibra disposada en la direcció de la representació.

No hi ha deformacions estructurals, tampoc està guerxada ni té els nucs actius. El revers no ha estat raspallat i resulta aspre. La pintura consisteix en una imprimació ataronjada i un recobriment de pigments aglutinats en oli.

El lleó i un fragment de paisatge abans de la restauració.

El lleó i un fragment de paisatge després de la restauració.

PLANIFICACIÓ DE LA RESTAURACIÓ

ESTAT DE CONSERVACIÓ

El suport no presenta problemes destacables, alguns trencaments a les vores i el despreniment d'un nuc de xicotet volum. Manca de deformacions importants i de badalls que necessiten tractament.

La capa pictòrica està fixa a la taula, sense pulverulències o descamacions. Només evita un estat correcte de conservació de la peça la presència de brutícia damunt la representació. D'un origen aparentment terrós, aquesta pel·lícula impedeix l'exacta visualització de la imatge, creant una veladura que oculta parts de l'escena, sobretot als termes secundaris.

PROPOSTA D'INTERVENCIÓ

Lleugera neteja del revers amb mitjans mecànics i estucat dels faltants estructurals. Neteja de la pintura amb els mitjans químics i físics que determinen les cates. Reintegració volumètrica de les absències de la capa pictòrica i reintegració cromàtica amb pintures al vernís. Finalment, un vernissat protector.

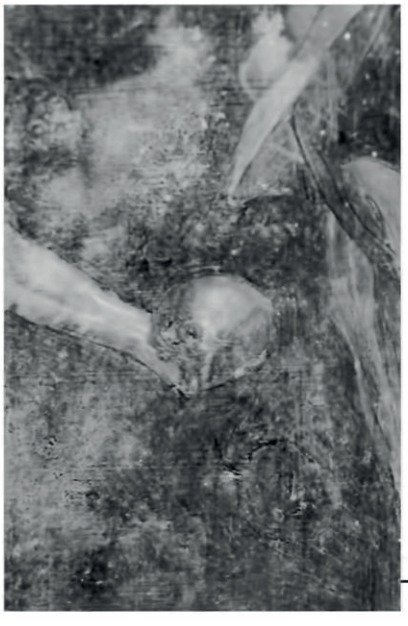
MEMÒRIA D'ACTUACIÓ

Segons la proposta. Vernís final a parts iguals de mat i brillant

CONDICIONS DE MANTENIMENT

Evitar el contacte de les radiacions ultravioletes, les temperatures extremes i els canvis bruscos de condicions ambientals. Valors referencials: 20-25°C de temperatura i 50-55% d'humitat relativa

ÒSCAR RUBERT

La calavera i els atributs cardenalicis abans de la restauració.

La calavera i els atributs cardenalicis després de la restauració.

TRADICIONES

Las fiestas populares forman parte de nuestra tradición y cultura, porque son la esencia de un pueblo.

La Diputación Provincial de Castellón con todas las tradiciones.

DIPUTACIÓ
D E
CASTELLÓ

Alvaro Bautista Diseño

FUNDACIÓ
CAIXA RURAL VILA-REAL

Plaza de la Vila, 3 • 12540 Vila-real • Tel. 964 520 200